

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна
Факультет міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу
Кафедра міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова

Кваліфікаційна робота бакалавра

**на тему: «ТУРЕЦЬКА РЕСПУБЛІКА В РЕГІОНАЛЬНИХ
ІНТЕГРАЦІЙНИХ ТА ЕКОНОМІЧНИХ ОБ'ЄДНАННЯХ»**

Виконав:
студентка 4 курсу, групи УОз-41
спеціальності
«Міжнародні економічні відносини»
освітньої програми «Міжнародні
економічні відносини»
першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти

Гасанова Р.Ф.

Керівник: к.е.н., доц. Коваленко Р.С.

Рецензент: к.е.н., доц.

Харків – 2024 року

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

Факультет міжнародних економічних відносин та туристичного бізнесу

Кафедра міжнародних економічних відносин імені Артура Голікова

Рівень вищої освіти перший (бакалаврський)

Спеціальність 292 – «Міжнародні економічні відносини»

Освітня програма – «Міжнародні економічні відносини»

ЗАТВЕРДЖУЮ

В.о. завідувача кафедри
міжнародних

економічних відносин

імені Артура Голікова

Іван МАРЧЕНКО

« ____ » _____ 2024 року

ЗАВДАННЯ НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТУ

Гасанова Рафіка Фахраддін кизи

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи Турецька Республіка в регіональних інтеграційних та економічних об'єднаннях

керівник роботи Коваленко Роман Сергійович к.е.н., доц

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по університету від «24» 01 2024р. № 4002-5/166

2. Строк подання студентом роботи 17.05.2024

3. Перелік питань, які потрібно розробити:

визначити сутність наукової дефініції міжнародна економічна інтеграція; визначити сучасні форми економічного регіоналізму; проаналізувати сучасний стан та перспективи європейської інтеграції Туреччини; встановити роль Турецької республіки в рамках ОЧЕС; проаналізувати особливості українсько-турецької регіональної економічної взаємодії.

4. План роботи

№ з/п	Назви етапів роботи
1.	Розділ 1. Теоретичні основи дослідження процесів міжнародної економічної інтеграції та регіоналізації
2.	Розділ 2. Сучасний стан регіональної економічної та інтеграційної взаємодії турецької республіки

5. Дата видачі завдання 01.12.2023

Студент

підпис

Р.Ф. Гасанова

ініціали, прізвище

Керівник роботи

підпис

Р.С. Коваленко

ініціали, прізвище

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ.....	8
1.1. Міжнародна економічна інтеграція як наукова категорія.....	8
1.2. Особливості сучасної економічної регіоналізації.....	16
Висновки до першого розділу	23
РОЗДІЛ 2 СУЧАСНИЙ СТАН РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА ІНТЕГРАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ТУРЕЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ	25
2.1. Європейська інтеграція Турецької Республіки.....	25
2.2. Економічні відносини Турецької Республіки в рамках ОЧЕС	33
2.3. Турецько-українські економічні відносини в рамках пріоритетів регіонального стратегічного партнерства.....	41
Висновки до другого розділу.....	49
ВИСНОВКИ	52
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	55

ВСТУП

Актуальність дослідження. Турецька Республіка – країна – сусід України – займає стратегічно важливу територію між Західною Азією та Південно-східною Європою. Вона контролює Чорноморські протоки Босфор і Дарданелл, які є єдиним виходом з Чорного моря у Світовий океан. Вигідне географічне розташування на перехресті міжнародних шляхів (Європа, Азія, Близький Схід, Африка), робить Туреччину винятково важливою країною у військово-політичному і торговельно-економічному контекстах. Турецька Республіка має національні регіональні інтереси у намаганні збалансувати різні економічні, регіональні та політичні рішення, ці рішення вимагають внутрішнього переосмислення політики та кроків щодо взаємовигідного регіонального партнерства. Туреччина продовжує рухатись в бік Європейського Союзу для майбутніх реформ політики та стандартів, зберігаючи економічні та політичні зв'язки з країнами в сусідніх регіонах. Регіоналізм включає стратегічні варіанти економічного розвитку та підкреслює різні види економічного партнерства країни в євроцентричному світогляді. Економічні зміни в Туреччині розпочалися із широкомасштабних заходів демократизації та переходу від аграрної до індустріальної нації. Стратегічні інтереси Туреччини в Євразії в основному зосереджені на досягненні стандартів ЄС. Після численних реформ перші спроби Туреччини висунути кандидатуру на повноправне членство в ЄС були заблоковані через низку чинників: глобальну фінансову кризу, відсутність прозорості, занепокоєння єврозони та складність законодавчого процесу в ЄС. Варіанти регіоналізму Туреччини між Заходом і Сходом можна ототожнити з Європою, Середземномор'ям, Центральною Азією, Кавказом, Близьким Сходом і, меншою мірою, Африкою та Східною Азією. У середземноморському контексті ЄС визнає, що Туреччина займає стратегічне положення в середземноморському регіоні. У зв'язку з цим російський, український і кавказький регіони, особливо у зв'язку з російською

військовою агресією в Україні, підкреслюють приналежність Туреччини як стратегічного гравця як середземноморського так і чорноморського регіонів.

Серед іноземних дослідників процесів інтеграції та регіонального економічного співробітництва Турецької Республіки слід виділити таких як: К.Вудард, Віндрю Джерріт, Д.А.Коннеллі, А.Й.Колат, О.Зує, Ф.Ерджан, Стефан Ф. Леррібл, Валенікас Венніс, К.Влечунтсікос, Р.Лайговас, Балкир Дж., Карлук Р., Дж.Мзір та ін.

У напрямі дослідження проблеми співробітництва країн-учасниць ОЧЕС, а також економічного співробітництва Турецької Республіки та України суттєвий внесок зробили праці наступних вчених: О.Г.Білоруса, А.С.Филипенка, С.І.Пірожкова .А.В.Дудченко, Л.Л.Кістерського, О.І.Рогача, Г.М.Клімко, В.П.Клочко, Д.Г.Лукашенко, І.Ф.Чернікова, Ю.М.Мацейко, О.П.Румянцева, В.А.Степаненко, Ю.Н.Пахомова, А.М.Поручника та інших.

Метою кваліфікаційної роботи є визначення ролі та місця Турецької Республіки в регіональних інтеграційних та економічних об'єднаннях.

В процесі дослідження вирішувались наступні **завдання**:

- визначити сутність наукової дефініції міжнародна економічна інтеграція;
- визначити сучасні форми економічного регіоналізму;
- проаналізувати сучасний стан та перспективи європейської інтеграції Туреччини;
- встановити роль Турецької республіки в рамках ОЧЕС;
- проаналізувати особливості українсько-турецької регіональної економічної взаємодії.

Об'єкт дослідження – процес регіонального інтеграційного та економічного співробітництва.

Предмет дослідження – Турецька Республіка регіональних інтеграційних та економічних об'єднаннях.

Використані методи дослідження. Методологічною основою дослідження є сучасні теорії міжнародних економічних відносин та

закономірності розвитку світового господарства в умовах його глобалізації та посилення інтеграційних тенденцій. Широко використовувалися методи аналізу та синтезу, поєднання логічного та історичного, системно-структурного аналізу, а також економіко-статистичні методи дослідження форм світогосподарських зв'язків та інтеграційних процесів.

Інформаційна база дослідження. Інформаційно-теоретичну базу дослідження склали монографії і статті в періодичних виданнях як вітчизняних, так і зарубіжних дослідників в області інтеграції та регіоналізації. Використовувалися також відповідні законодавчі та нормативні акти Турецької Республіки, офіційні статистичні ресурси Турецької Республіки, матеріали міжнародних організацій, зокрема ОЧЕС.

Обсяг і структура дипломної роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Робота викладена на 60 сторінках, з яких 55 сторінок основного тексту. Дипломна робота містить, 6 таблиць, 4 рисунки. Список використаних джерел включає 55 найменувань на 5 сторінках.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЦЕСІВ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ІНТЕГРАЦІЇ ТА РЕГІОНАЛІЗАЦІЇ

1.1. Міжнародна економічна інтеграція як наукова категорія

Економічна інтеграція відноситься як до інституціоналізованих економічних структур, створених регіональними угодами (регіоналізм), так і до процесу/статусу інтеграції, що обумовлений торгівлею та інвестиціями (регіоналізація). Термін «регіоналізм», який бере свій початок у міжнародних відносинах, відноситься до будь-якої форми інституціоналізованого регіонального співробітництва, що включає більше ніж дві країни. Це елементарне визначення походить від концепції впорядкованого плюралізму, згідно з якою регіоналізм відрізняється від багатосторонності, особливо з точки зору кількості країн-учасниць і сфери застосування правил. Це поняття рідко використовувалося в міжнародній економіці, але з 1980-х років воно все частіше використовується до такої міри, що регіоналізм позначає всі форми регіональної економічної інтеграції. Це також виглядає як встановлення ПРТ на практичному рівні. Дослідження регіоналізму базувалися переважно на європейських посиленнях. До початку 1990-х років Європейський Союз (ЄС) вважався яскравим прикладом успішного регіоналізму, враховуючи його стійкість і ефективність [23].

На відміну від регіоналізму, термін регіоналізація стосується інтенсифікації торгівлі та інвестицій на внутрішньорегіональному рівні. Розрізнення між регіоналізмом і регіоналізацією впливає з досліджень міжнародної політичної економіки. Зростаюче усвідомлення регіоналізації головним чином пов'язане з тим, що в Східній Азії економічна інтеграція базується на регіональному поділі праці та вертикальних прямих іноземних інвестиціях (ПІІ). Основна ідея полягає в тому, що процес де-факто інтеграції може існувати без регіоналізму. Насправді торгівля та інвестиції часто є найбільш динамічними на внутрішньорегіональному рівні.

Для того, щоб економічна інтеграція була успішною, регіоналізм повинен сприяти поточній регіоналізації. Регіоналізм також втілює постійну інтеграційну тенденцію *de facto* у формі *de jure*. Крім того, справжня регіональна економічна інтеграція складається як з регіоналізму, так і з регіоналізації, і регіональну територію можна вважати економічно інтегрованою тоді і тільки тоді, коли вона включає концентрацію торговельних потоків між країнами, а також інституціоналізовану схему торгівлі, засновану на обов'язкових і стійких спільних правил.

У літературі з економічної інтеграції використовується кілька термінів для позначення різних форм економічної інтеграції. Робота Баласси, яка вважається найбільш широко використовуваним посиланням, розрізняє схеми економічної інтеграції відповідно до прогресу в інтеграції. Перший – це Угода про вільну торгівлю (ЗВТ) (усунення тарифних і нетарифних бар'єрів у торгівлі), далі йдуть Митний союз (МС) (ЗВТ + встановлення спільного зовнішнього тарифу), Спільний ринок (МС + вільна торгівля), послуг і вільного руху факторів виробництва), а також Економічний союз, який вимагає гармонізації економічної політики та прийняття спільних правил. Нарешті, найдосконалішою схемою є валютний союз, у якому країни-члени приймають спільну валюту [44].

Ці різні схеми економічної інтеграції СОТ називає без розмежування - регіональні торговельні угоди. Це пов'язано з тим, що СОТ визначає регіональні торговельні угоди як усі форми преференційних торговельних угод, які лібералізують торгівлю, крім багатостороннього рівня. Більшість регіональних торговельних угод, про які було повідомлено СОТ, є ЗВТ (85%), тоді як на митні союзи припадає лише 9%, а часткові угоди (між країнами, що розвиваються) становлять 5,5% усіх регіональних торговельних угод. Ці угоди базуються на статті XXIV ГАТТ, статті V ГАТС та Дозвільному застереженні.

Згідно з класифікацією СОТ, більшість регіональних торговельних угод належать до однієї з двох категорій; а саме ЗВТ і МС. Однак регіональні

торговельні угоди значно відрізняються навіть в межах однієї категорії. Наприклад, ЄС (повідомлений СОТ як МС під назвою Європейське співтовариство) значно перевищив загальне сприйняття МС [11].

Доказовість будь-якої концепції та еволюція їх змін сама по собі ставить питання про критерії, які використовувалися при їх формуванні та оцінці, а також при прогнозуванні подальшого розвитку досліджуваного (спостережуваного) явища чи процесу. Це стосується і теорії інтеграції, яка розвивається паралельно з виникненням міжнародних інтеграційних процесів та співтовариств. В даний час рівень зрілості останніх такий, особливо західноєвропейської інтеграції, що звернення до пошуку даних критеріїв лише в концентрації виробництва та капіталу та їх інтернаціоналізації, мабуть, вже не зможе повною мірою пояснити структуру, динаміку та перспективи світового інтеграційного процесу.

Поряд із тенденцією до глобальної інтеграції проявляється і дезінтеграційна, при цьому не лише у світовому масштабі, а й у регіональному, а також у межах окремих країн. Прикладом можуть бути колишні країни соціалістичного табору, які сповідуючи примат політики та ідеології над економікою привели свої країни до глибоких перекосів і потрясінь у економічному розвитку, а зрештою до відцентрових тенденцій. Логіка суспільного розвитку переконує, що домінуючою все ж таки є тенденція до всесвітньої економічної інтеграції, а отже, і до глобалізації господарського життя як окремих країн, так і світової економіки загалом.

У широкому розумінні економічну інтеграцію визначають не лише як процес, а й як систему міжнародних економічних відносин, у якій відсутня усіяка дискримінація іноземних партнерів у кожній із національних економік. Так вважають багато західних дослідників, і з ними можна погодитися [51].

Таким чином, з'ясування теоретичної позиції економічної інтеграції є єдино правомірним лише в єдності з розглядом процесу розгортання глобалізації. Цей теоретичний висновок має важливе значення для аналізу

окремих країн з погляду розуміння стратегії їх входження до регіональних економічних угруповань, розвитку їхнього партнерства та можливостей диверсифікації векторів співробітництва у планетарному масштабі. Риси глобалізму повинні бути присутніми (відбиватися) як при з'ясуванні форм, так і тенденцій інтеграції, а також при прогнозуванні перспектив її подальшого розвитку.

Сенс цього становища, з погляду, має місце у сучасних теоріях інтеграції і відбивається в емпіризмі і прагматизмі, які спираються і пропонують досить пов'язані елементи визначення майбутнього розвитку міжнародних економічних відносин у руслі явища інтегралізму. Вони підживлюють теорію на відстеження розвитку Європейських спільнот, які є своєрідною лабораторією для перевірки, зміни та доповнення інтеграційних концепцій. І це цілком виправдано, оскільки в їхньому минулому становленні та розвитку, а також у сучасному стані можна виявити закономірності, придатні для пояснення інтеграційних процесів та тенденцій в інших регіонах, глибше зрозуміти особливості сучасного їхнього стану та перспективи [25].

У загальному вигляді сучасна теорія інтеграції, розвитку на основі положення про поєднання різних частин у нове ціле з власною структурою та внутрішньою динамікою розвитку, з погляду міжнародних економічних відносин виражається в ідеях лібералізму та інституціоналізму. Поряд із цими ідеями в економічній теорії інтеграції можна виявити ще два напрями, які пов'язані з уже названими і один з них спирається на ідею структуралізму, а другий перехідний від релятивного лібералізму до інституціоналізму. Ці останні два напрями є певними відтінками ідей лібералізму та інституціоналізму та особливого самостійного значення стосовно нашої проблеми не мають, тому ми лише констатуємо їхнє існування.

Представники ідеї лібералізму відстоюють думку, що економічну інтеграцію можна досягти вільною міжнародною торгівлею. Держава при цьому повністю зберігає свій економічний суверенітет, оскільки відкритість і

вільна торгівля самі по собі інтегрують сферу співробітництва і тому не потрібні особливі наднаціональні інституції, які дбали б про виникнення інтеграції. Однак розуміючи, що принципи ліберального способу врегулювання соціально-економічних відносин на практиці пов'язані з втручанням держави в господарські процеси і відносини, прихильники цієї ідеї свої погляди все ж таки певною мірою співвідносять з принципами так званого лібералізму [47].

За поданням прихильників лібералізму в рамках економічної теорії інтеграції досконала лише та інтеграція, в якій переважають ринкові закони та вільна, необмежена конкуренція. У зв'язку з цим вони уточнюють поняття інтеграції як єдиного ринкового простору, всередині якого немає жодних перешкод для вільного переміщення товарів, капіталів та людей. Далі, вони розуміють ринок, у якому можна вільно розташовувати валютами і інвестувати, з мети максимальної рентабельності і якому править вільне переміщення робочої сили в. Відповідно до такого розуміння пов'язаність міжнародної економічної інтеграції, як вважає Б.Баласса, є обернено пропорційною державному інтервенціонізму – настільки він менший, наскільки вищий рівень інтегрованості.

Прихильники цієї точки зору дійсно дійшли висновку, що аналіз ролі держави у процесах інтеграції не може бути обмежений лише констатацією того, чи втручається держава у процеси інтеграції та наскільки втручається. Головним стає перевірка, чи інтеграція стимулює більш інтенсивне співробітництво держав у економічній сфері і як зміцнює ринкові механізми. Вони вважають також, що за допомогою економічної політики держава стимулює механізми вільного ринку, оскільки ринкові відносини, втілені у ширшій сфері співробітництва, вже самі собою стимулюють конкуренцію та зменшують необхідність втручання держави у виробничу діяльність підприємств. З цієї точки зору в науці еволюцію інтеграції, ступінь її зрілості визначають таким чином:

– на першому рівні, коли країни ще роблять лише перші кроки до взаємного зближення, між ними полягають преференційні угоди;

– на другому рівні створюються зони вільної торгівлі, в рамках яких ліквідуються митні та кількісні обмеження між членами інтеграційного об'єднання, але ці зони зберігають національні митні тарифи стосовно третіх країн;

– третьому рівні вже створюється митний союз, у якого ліквідуються різні дискримінації у сфері торгівлі товарів та послуг; всередині союзу запроваджується загальний митний тариф та єдина система нетарифного регулювання торгівлі з третіми країнами;

– на четвертому рівні інтеграційного процесу виникає спільний ринок, де країни-учасниці домовляються про свободу руху всіх факторів виробництва;

– нарешті, на найвищому рівні інтеграція перетворюється на економічний союз, який передбачає гармонізацію національних економічних політик та уніфікацію законодавства у таких галузях, як валютна, бюджетна та грошова. На цьому рівні вже створюються (хоча в усіченому вигляді могли і раніше створюватися) і функціонують міждержавні органи з наддержавними функціями, які з питань інтегрованого угруповання приймають рішення без узгодження з урядами країн-членів. Принципово є можливість існування і таких рівнів інтеграції, які передбачали б утворення політичного та оборонного союзів, що фактично означало б створення міжнародної конфедерації та значну втрату суверенності окремими державами. Але це поки що питання майбутнього розвитку світового інтеграційного процесу.

Теорія лібералізації інтеграції досі (особливо у Європі) була основною. Проте нині дедалі більше помітне значення набуває інституційна теорія. Інституціоналісти виходять із твердження, що лібералізація міжнародних економічних відносин та вільна реалізація ринкових законів та інструментів сама по собі недостатня для реально діючої інтеграції. Необхідне узгодження

окремих сторін і навіть загалом економічної політики держав-учасниць, що диктує створення певного інтегрованого правового поля та спеціальних міжнародних інститутів із наднаціональними повноваженнями. Але сучасні тенденції розвитку міжнародних економічних відносин змушують прихильників цих двох теорій ще раз задуматися про задовільність параметрів, якими вони описують та вимірюють існування економічної інтеграції [22].

Тому необхідно звернути увагу на обґрунтування принципів узгодження певних аспектів світової та регіональної торгівлі відповідно до політики окремих держав для того, щоб на цій основі було нейтралізовано шкідливі наслідки дії ринкових законів та механізмів та було вирішено низку проблем, з якими зустрічається ринкова економіка. Йдеться про різний рівень конкурентоспроможності виробників та їх продукції, про рівень наділеності ресурсами та інші переваги. Прихильники інституціоналізму все більше переконуються, що проти неминучості дій ринкових законів неможливо боротися лише наддержавними механізмами, які неодноразово виявлялися неефективними. Тому напрошується висновок, що процес економічної інтеграції є сам собою настільки складним механізмом, що неможливо повною мірою відобразити його з позицій однієї теорії. І це насамперед пов'язане із впливом на інтеграцію глобалістичних тенденцій сучасного розвитку світу. Тому не випадково інституціоналісти вважають, що процес інтеграції значною мірою відображає створення оптимальної структури міжнародної економіки та безперешкодної дії елементів координації та уніфікації (що успішно використовується в ЄС). Отже, найбільш позитивне в інтеграції пов'язане зі створенням нових інститутів із відповідними механізмами прийняття рішень та модифікацією існуючих інструментів економічної політики відповідно до вимог централізованого управління. У цьому сенсі локальні, регіональні інтеграції лише крок (вихідний) у бік інтеграції світової економіки. І ми вважаємо, що такий підхід є найбільш правомірним у розумінні логіки розгортання процесу інтеграції та

практичних дій країн у цьому напрямі. Цей підхід називають "регіональним", оскільки існує й інший – "універсальний".

Універсалісти, доводячи правомірність своїх позицій, наводять такі аргументи. По-перше, посилення єдності та взаємозалежності у світі розширили спектр проблем, що потребують глобальних рішень, оскільки економічні, соціальні та політичні проблеми переростають національні кордони; по-друге, регіональні ресурсні джерела обмежені, тому часто недостатні для вирішення проблем окремою державою і навіть регіонами; по-третє, різні рівні розвитку (виробництва) закріплюють нерівні їх можливості реалізації переваг на світовому ринку; по-четверте, лише універсальна організація дає змогу ефективно контролювати держави у вирішенні низки кардинальних питань сучасності (у сфері екології, у військовій, соціальній та гуманітарній сферах); по-п'яте, локальні (прикордонні) та регіональні об'єднання – це джерела суперництва у сфері торгівлі, технологій та військової переваги між окремими країнами та регіональними групами; по-шосте, лише світова (універсальна) організація, точніше існування численних організацій є ефективним засобом для забезпечення економічної рівноваги обмежених територіальних просторів, а також доказом справжнього прагнення держав та народів до співробітництва на глобальній основі [4].

Незважаючи на різні концепції та підходи до інтеграції, можна зробити висновок про те, що вона виступає не як тимчасове або випадкове явище, а як довготривала тенденція, як закономірний процес, що впливає з інтернаціоналізації господарського життя і вплив глобалізму. У цей процес залучені у тому чи іншою мірою всі країни сучасного світу, але найбільш "підготовлені" об'єднуються в інтеграційні освіти. Тому ми приписуємо таке велике значення об'єднанню та співробітництву на регіональному рівні, яке ніби здійснюється на задньому плані глобального. І це цілком зрозуміло. Доки держави стійко чіпляються за свій політичний та економічний суверенітет, поки багатство основних та вторинних ресурсів нерівномірно розподілено, поки діють переважно індустріалістичні тенденції у розвитку

виробництва та світ ідеологічно роздроблений, неможливо очікувати всесвітнього врегулювання економічних зв'язків та співробітництва, а з цим і досить точної передбачуваності розвитку на глобальному рівні. Тому досить довгий час залишатимуться і домінуватимуть міждержавні відносини, а також швидко зростатимуть комплексність та численність регіональних економічних організацій, а разом з ними й віра у корисність зміцнення економічної взаємозалежності суб'єктів інтеграції [36].

1.2. Особливості сучасної економічної регіоналізації

При переході світової політики та економіки до «багатополярної моделі» тема регіональної інтеграції набуває особливого значення. Такі процеси, засновані переважно на історичному досвіді залучених країн, є неминучими. Причому вони набувають потужного розвитку не лише в Європі чи на пострадянському просторі – регіоналізація неминуча для всіх регіонів світу. Сьогодні багато держав стикаються з подібними проблемами, які можна вирішити лише шляхом об'єднання всіх ресурсів усіх сусідніх країн із застосуванням подібних методів, а головним критерієм вибору методу буде «комплексний принцип ефективності».

Регіональна інтеграція базується на регіональних інтеграційних процедурах, а термін «інтеграція» звучить разом із «глобалізація» та «регіоналізація», тому наслідок цих термінів набуває принципового значення. Тут можна сказати, що в сучасному світі ці терміни є найбільш вживаними і водночас найбільш дискусійними питаннями, що пояснюється їх новизною та невизначеною правовою природою.

Норвезький дослідник Б. Хеттне розглядає основу інтеграції як зовнішні чинники політичної асоціації: націю, релігію, спільну історію та економічні: торгівлю, інвестиції та ідеологію [27].

Інтеграція може здійснюватися на регіональному та загальносвітовому рівнях. Вважається, що інтеграцію на універсальному рівні можна назвати

глобалізацією. Хоча в геополітичному сенсі остання зазвичай змішується з політикою США.

Термін «регіоналізація» лінгвістично базується на терміні «регіон» від латинського дієслова «regere» — царювати, правити. На думку Н.І. Лапіна, «регіон – це історично сконструйована соціокультурна спільнота, де первісні спільноти та індивіди співпрацюють зі структурами великої спільноти – соціальними інститутами та організаціями» [33].

Щодо «регіоналізації» дослідники не мають спільної думки щодо моменту її появи. Наприклад, деякі дослідники вважають її іманентний характер, а регіоналізація сягає корінням у крах біполярного світу.

Виходячи з цієї лінії, можна визначити інтеграцію як дзеркало всіх процесів глобалізації та регіоналізації, будучи їх невід'ємною частиною. Шляхи глобалізації та регіоналізації до інтеграції держав. В умовах зміни єдиного полярного світу інтеграційні процедури набувають особливого значення. З точки зору ефективності, міждержавна співпраця більш не обов'язкова на регіональному, а не на глобальному рівні.

Регіоналізація – це не явище для сучасного світу. Такі процеси відбувалися протягом усіх періодів міждержавного співробітництва. Якщо стародавній світ відомий Перською імперією та Римською імперією, то в середні віки можна помітити Франкське царство, яке під час свого апогею займало більшу частину Європи, Візантійської і Арабської імперій. Новий час також міг характеризуватися активністю регіональних міждержавних процесів. Можна виділити Кальмарську унію (1397 – 1523) та Піренейську унію (1580 – 1640), Османську імперію (1299 – 1922), конфедерацію Сполучених Штатів Америки (1776 – 1777 і 1788 – 1789), Швейцарію (1291 – 1848) і Німецький союз (1815 – 1866) тощо. Євразійський регіон не є виключенням. Золота Орда, Російська імперія, Радянський Союз, РЕВ, Варшавський договір не є винятком – це лише кілька прикладів [29].

З кінця 90-х років різні форми регіональних проєктів почали розвиватися по всьому світу. Євроатлантичний¹ та Євразійський регіони,

Азіатсько-Тихоокеанський простір, NAFTA, UNASUR, Ліга арабських держав, Африканський Союз, Південно-Тихоокеанський Союз в Океанії, інтеграційні процеси у Східній та Південній Азії (у майбутньому Східно-Азіатський та Південно-Азіатський Союзи) [15].

Регіональні інституції почали набувати більше місії, збільшуючи сферу людських стосунків під своїм правлінням. Якщо раніше держави співпрацювали у сферах економіки та військових, то тепер сучасні інтеграційні процедури включають соціальну, екологічну тощо. Змінився навіть зміст терміну «регіон» через його заперечення суто географічного значення, його поширення на різні регіони.

У літературі ця течія отримала назву «нового регіоналізму», під час якого держави-учасниці не пов'язані формальною міждержавною інтеграційною співдружністю, водночас зростає роль необов'язкових об'єднань консультативного характеру (самітів, форумів), конференції та програми. У ряді регіонів держави одночасно виступають учасниками кількох міжнародних регіональних організацій, різних як за сферами діяльності, так і за цілями, ці організації можуть представляти конкуруючих гравців на міжнародній арені.

Ці зміни не можна ігнорувати, їх потрібно визнавати, вивчати та пояснювати. Погоджуючись багато в чому з представниками нової доктрини регіоналізму, необхідно розуміти політичні, економічні, соціальні та інші спільності, які зумовлені не лише географічними чи соціальними чинниками, але й можуть базуватися на функціональному підході (спільних цілях і доктринах) і мати транскордонний характер [17].

Таким чином, під регіональним співробітництвом слід розуміти співробітництво країн певного географічного, соціального або функціонального (спільноти доктрин і цілей) регіону шляхом створення регіональних об'єднань (як інституційних – заснованих на договорах та інших правових нормах). угод, а неформальних – діючих у консультативному форматі (самітів, форумів і програм) для розвитку та зміцнення економічних,

політичних, соціальних та інших відносин, а також досягнення єдиних цілей на основі принципів добровільності в ході яких відбувається взаємопроникнення національних інтересів, а також зближення різних структур держав.

Оскільки регіональна інтеграція являє собою досить складне синергетичне явище, доктрина може виділити безліч її видів. Проте найбільш доцільною видається класифікація за критеріями масштабів інтеграційних процесів. Так, можна виділити економічну, військово-політичну та соціальну інтеграцію [17].

Знання про процедуру інтеграції були розроблені Максом Вебером і Емілем Дюркгеймом. Ці вчені першими почали говорити про соціальну, економічну та політичну інтеграцію.

Як правило, регіональні об'єднання мають основну (пріоритетну) сферу співробітництва – економічну, соціальну чи військово-політичну сферу, однак така взаємодія держав супроводжується інтеграційними процесами в інших сферах суспільного життя. Зокрема, формування спільного ринку, пов'язаного з наданням свободи пересування робочої сили, вимагає відповідних змін у соціальній сфері – формування міграційного простору, вирішення проблем соціального забезпечення, охорони здоров'я тощо, розвитку військової – політичне співробітництво супроводжується посиленням співробітництва в інформаційній сфері [24].

Наприкінці ХХ століття регіональні процеси послужили не тільки серйозним інструментом здорового розвитку для більшості країн світу, а й спричинили збільшення кількості різноманітних форм взаємовигідного співробітництва держав. Таким чином, ефективність регіональної інтеграції залежить від співпраці взаємодіючих держав одночасно в економічній, військово-політичній, соціальній та правовій сферах, що зумовлено їх нерозривним зв'язком. Неможливо досягти хороших результатів, наприклад, в економічному розвитку без відповідного рівня взаємодії в соціальній чи правовій сферах. Таким чином, досягнення основної мети інтеграційних

процесів – забезпечення прав і підвищення добробуту громадян – можливе лише в результаті співпраці країн в рамках однієї регіональної освіти одночасно в усіх сферах.

Таким чином, співробітництво в економічній сфері є каталізатором інтеграційних процесів, що дає імпульс розвитку взаємодії як у соціальній, так і у військово-політичній сферах.

Існує багато праць, де автори представили різні точки зору на розуміння не тільки сутності економічної інтеграції, а й на її етапи (фази) та їх послідовність, які базуються в основному на класичній західноєвропейській теорії, яка виділяє п'ять форм економічної інтеграції: зона вільної торгівлі, митний союз, спільний ринок, економічний і валютний союз, тотальна інтеграція.

Водночас, аналізуючи економічну інтеграцію як одну зі сфер інтеграційних процесів, не всі дослідники розглядають поетапність економічної інтеграції у такій послідовності, більше того, виділяють й інші етапи [34].

Так деякі автори вказують на зону преференційної торгівлі, яка передуює етапу зони вільної торгівлі. На думку інших вчених, після формування економічного союзу наступають етапи валютного (грошового) і політичного союзу.

Такий плюралізм альтернативних підходів до створення етапів економічної інтеграції пов'язаний з відсутністю в різних регіональних утвореннях загально визнаних єдиних (стандартних) етапів економічної інтеграції. Регіональна економічна інтеграція на євразійському просторі також має свої особливості, не наслідуючи загалом класичну європейську модель інтеграції. Так, у рамках Союзної держави Білорусі та Росії основний упор робиться на розвиток співпраці в соціальній сфері та сфері безпеки, а економічна інтеграція між цими країнами почала розвиватися в рамках ЄАЕС. Таким чином зона вільної торгівлі між цими державами функціонує в

рамках іншої регіональної євразійської спільноти держав – СНД (Співдружності Незалежних Держав) [23].

Розвиток економічних процесів у різних регіонах має особливості, що в цілому призводить до формування власних моделей регіональної інтеграції, зумовлених великою кількістю чинників: загальноісторичними аспектами, тривалістю співробітництва держав та їх активністю в інтеграційних процесах, рівень економічного розвитку та економічна стабільність країн – учасниць регіональних об'єднань, територіально-географічні та інші особливості. Доцільно виділити такі етапи економічної інтеграції, як співробітництво в економічній сфері, зона преференційної торгівлі, зона вільної торгівлі, Митний союз, єдиний економічний простір, економічний союз, а під економічною інтеграцією слід розуміти співробітництво держав, спрямоване на поступове (поетапне) злиття економічних систем регіону.

Розрізнення між закритим і відкритим регіоналізмом базується на двох протилежних концепціях регіоналізму, які на практиці неоднозначні. Закритий регіоналізм (по відношенню до решти світу) відноситься до хвилі проектів регіональної інтеграції, ініційованих країнами, що розвиваються, в Латинській Америці та Африці протягом 1960-х років. У той час країни, що розвиваються, не мали великих внутрішніх ринків для підтримки свого промислового розвитку. У світлі цього обмеження Економічна комісія для Латинської Америки та Карибського басейну (ECLAC) висунула ідею започаткування проектів регіональної інтеграції між країнами, що розвиваються. Їх регіональна інтеграція характеризувалася заміщенням імпорту товарами регіонального виробництва [12].

Враховуючи, що кожен національний ринок був недостатньо великим, інтеграція національних ринків на регіональному рівні розглядалася як життєздатний варіант для досягнення мінімально ефективного масштабу виробництва. Однак в основі цієї інтеграції лежала концепція імпортозаміщувальної індустріалізації, яка призвела до відриву відповідного ринку від міжнародного ринку. Це явище відоме як закритий регіоналізм.

Ці проекти регіональної інтеграції не принесли очікуваних результатів. Зокрема, вони виявили наступні проблеми. По-перше, їх преференційна лібералізація торгівлі охоплювала лише обмежену кількість продуктів, і, отже, фактичний вплив на торгівлю був незначним. По-друге, в результаті заміщення імпорту продукцією, виробленою на регіональному рівні, менш індустріальні країни часто підтримували неефективні промислові підприємства порівняно більш індустріалізованих сусідів. Нарешті, коли їх пільгова лібералізація могла послабити позицію захищених галузей, олігополії (чиї особисті інтереси були політично вкорінені) та їхні переговори часто затримувалися або не могли досягти остаточної угоди.

Хоча закритий регіоналізм був добре досліджений у концептуальних дискусіях, його протилежність, відкритий регіоналізм, був неясним. За своєю суттю термін регіоналізм передбачає дискримінаційну характеристику через існування тарифних преференцій між членами. У цьому сенсі термін відкритий навряд чи можна уніфікувати з терміном регіоналізм. Відкритий регіоналізм інтенсивно обговорювався в середині 1990-х років серед торгових економістів США та Східної Азії. Відповідно до Бергстена, відкритий регіоналізм повинен включати принаймні одну з наступних трьох характеристик:

1) Торговельний блок, створений за принципом відкритого регіоналізму, має бути відкритим щодо свого членства. Якщо цей торговий блок буде привабливим, то це призведе до створення відкритої зони вільної торгівлі між відкритими економіками;

2) У той час як колишні інтеграційні моделі були закритими та керувалися державними органами влади, інтеграція у відкритому регіоналізмі має бути ринковою. Це означає, що країни-члени повинні поважати клаузулу про режим найбільшого сприяння шляхом лібералізації;

3) Відкритий регіоналізм характеризується міждержавним співробітництвом, яке передбачає принцип консенсусу для прийняття рішень. Поважаючи права кожного члена, він повинен сприяти вирішенню

проблем, пов'язаних із спільними інтересами та конвергенцією державної політики навколо певної моделі.

Подібні визначення можна знайти в ряді досліджень середини 1990-х років (Рада економічних радників, 1995). Однак вони не визначають ані модальності лібералізації торгівлі, ані обсягу лібералізації торгівлі. Неоднозначне визначення відкритого регіоналізму віднесе всі інші регіональні економічні інтеграції до категорії закритого регіоналізму. Згідно з його визначенням, митні союзи не знаходять свого місця, оскільки члени таких союзів не можуть проводити лібералізацію торгівлі в односторонньому порядку. Насправді відкритий регіоналізм, за визначенням Бергстена, описує АТЕС, який не ґрунтується ні на договорах, ні на обов'язкових зобов'язаннях. Таким чином, АТЕС не є регіональними торговельними угодами і не є ознаками регіоналізму. У зв'язку з цим Деблок відслідковує появу цієї концепції наприкінці 1980-х років. Він стверджує, що концептуальний підйом відкритого регіоналізму бере свій початок із захисту багатосторонньої торгової системи. Зростаюча кількість зон вільної торгівлі може розділити багатосторонню торговельну систему на фрагментовані торговельні блоки, що свідчить про те, що регіоналізм може бути каменем спотикання на шляху до багатосторонності [12].

Висновки до першого розділу

1. Пояснення сутності міжнародної економічної інтеграції, рівня її зрілості та перспектив подальшого розвитку не можна тепер пов'язувати лише зі ступенем концентрації виробництва та капіталу та їх інтернаціоналізацією. Основні критерії для перевірки їхнього рівня зрілості, характеру змін та перспектив розвитку необхідно пов'язувати з регіоналізацією та глобалізацією світової економіки. Результатами глобалізації є поступове розгортання горизонтальних зв'язків на всьому світовому економічному просторі, що поділено на багатополюсні сектори

світової економіки щодо матеріальних, ресурсних, товарних та фінансових потоків. Формування горизонтальних рівноправних зв'язків під впливом регіоналізації на відміну вертикально-ієрархічних породжує систему нових спільних цінностей та інтересів суб'єктів світового господарства на різних рівнях, реалізація яких прискорює технічну, економічну та правову трансформацію. Це все породжує перед країнами складні проблеми адаптації до процесу суспільно-економічної модернізації, інтеграції та співпраці.

2. Регіональна інтеграція є багатовимірним процесом, який охоплює не лише економічні та торговельні питання, а й політичні, соціальні, культурні та екологічні. Виробничий вимір, зокрема, був центральним для більшості країн, які думали про інтеграцію, коли стверджувалося, що національні ринки повинні бути виведені за межі, щоб отримати економію від масштабу та навчальні переваги, які може запропонувати регіональний ринок. Це, у свою чергу, допомогло б економікам регіону рухатися до більш складних форм виробничої спеціалізації з більшим вмістом технологій. Мета полягала в тому, щоб просуватися вперед шляхом індустріалізації, підкріпленої виробничою взаємодоповнюваністю, що сприяло б збільшенню внутрішньорегіональної торгівлі промисловою продукцією. Завдяки розширенню та диверсифікації пропозиції іноземної валюти та зменшенню залежності від експортної структури, яка надмірно залежала від сировини, ця зміна у виробничій матриці допомогла б подолати класичні зовнішні обмеження, які характеризують розвиток регіону.

РОЗДІЛ 2 СУЧАСНИЙ СТАН РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТА ІНТЕГРАЦІЙНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ТУРЕЦЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

2.1. Європейська інтеграція Турецької Республіки

Перспектива повноправного членства Туреччини в ЄС була закладена в Угоді про асоціацію між Туреччиною та Європейським економічним співтовариством (ЄЕС) 1963 року. У 1987 році Туреччина подала офіційний запит на повноправне членство, який був відхилений Європейською комісією в 1989 році на тій підставі, що Туреччина виявила серйозні демократичні недоліки. Незважаючи на це, двері для вступу Туреччини в ЄС не були закриті. Висновок Комісії щодо заявки Туреччини на членство в 1989 році підтвердив, що Туреччина, на відміну від Марокко, який також подав заявку на членство в 1987 році, має право на повноправне членство в ЄС. Перспективи членства Туреччини в ЄС покращилися в 1996 році, коли Туреччина увійшла до митного союзу ЄС, що поклато початок вищому рівню економічної інтеграції та, в очах Анкари, прелюдією до повного членства в ЄС. Проте процес вступу не мав початися негайно, оскільки в 1997 році Європейська Рада в Люксембурзі підкреслила, що Туреччина, хоч і має право, все ще не відповідає стандартам для отримання статусу кандидата в Європейський Союз [41].

Переломний момент стався в грудні 1999 року, коли Європейська рада в Гельсінкі надала Туреччині її довгоочікувану кандидатуру, хоча й не розпочала переговори про вступ, як це було зроблено для всіх інших країн розширення на той час (країни Центральної та Східної Європи, Кіпр і Мальта). Аргумент полягав у тому, що для того, щоб розпочати переговори про вступ, Туреччина повинна виконати Копенгагенські політичні критерії для членства та досягти прогресу у вирішенні кіпрської проблеми, а також двосторонніх конфліктів з Грецією. Своєю чергою, Комісія отримала повноваження відстежувати прогрес у внутрішній діяльності Туреччини та

розробляти документ про партнерство щодо вступу для Туреччини, рекомендуючи напрями турецьких реформ. ЄС також покращив і адаптував свою фінансову допомогу Туреччині, перенаправляючи допомогу на надання більш чіткої підтримки реформам у Туреччині.

Прискорення імпульсу реформ у Туреччині, особливо після кінця 2001 року, який багато хто визначив як «тиху революцію» в країні, вплинуло на процес вступу Туреччини до ЄС, особливо коли Європейська Рада в Копенгагені в грудні 2002 року дійшла висновку, що вона вирішить, чи і коли відкривати переговори про приєднання з Туреччиною в грудні 2004 р. Наближення зеленого світла для початку переговорів встановило ціль і графік у програмі реформ уряду Партії справедливості та розвитку (ПСР), обраного в листопаді 2002 р. Прогрес Туреччини в реформах підштовхнув грудень 2004 р. Європейська рада дійти висновку, що Туреччина «достатньо» виконала політичні критерії і що переговори про вступ можуть розпочатися в жовтні 2005 року [31].

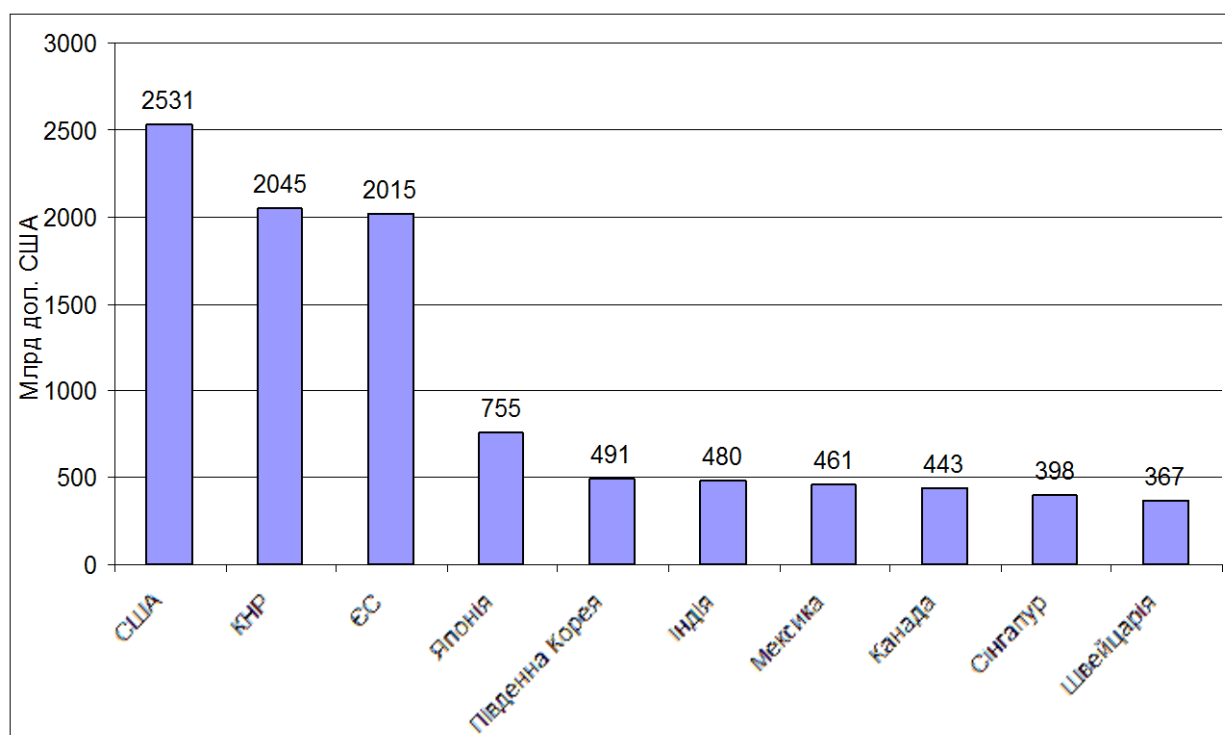

Рис. 2.1. Основні торговельні партнери Турецької Республіки в експорті в 2022 році (Млрд дол. США)

Джерело: [52]

Парадоксально, але після початку переговорів про вступ у 2005 році імпульс у процесі вступу Туреччини був втрачений. Переговори щодо вступу Туреччини тривали швидкими темпами в перші роки і повністю зупинилися між 2010 і 2013 роками.

Таким чином, з початку століття Туреччина була частиною процесу вступу до ЄС. Хоча процес вступу формально розпочався після десятиліть договірних зв'язків між Туреччиною та проектом європейської інтеграції, більшу частину останнього десятиліття процес перебував у незмінному стані.

ЄС є ключовим торговим партнером Туреччини, хоча інші гравці набувають все більшого значення. П'ятдесят шість відсотків турецького експорту за вартістю йде до ЄС, 26 % до Азії, 9,3 % до Африки, 5,6 % до Північної Америки і лише 1,6 % до Латинської Америки.

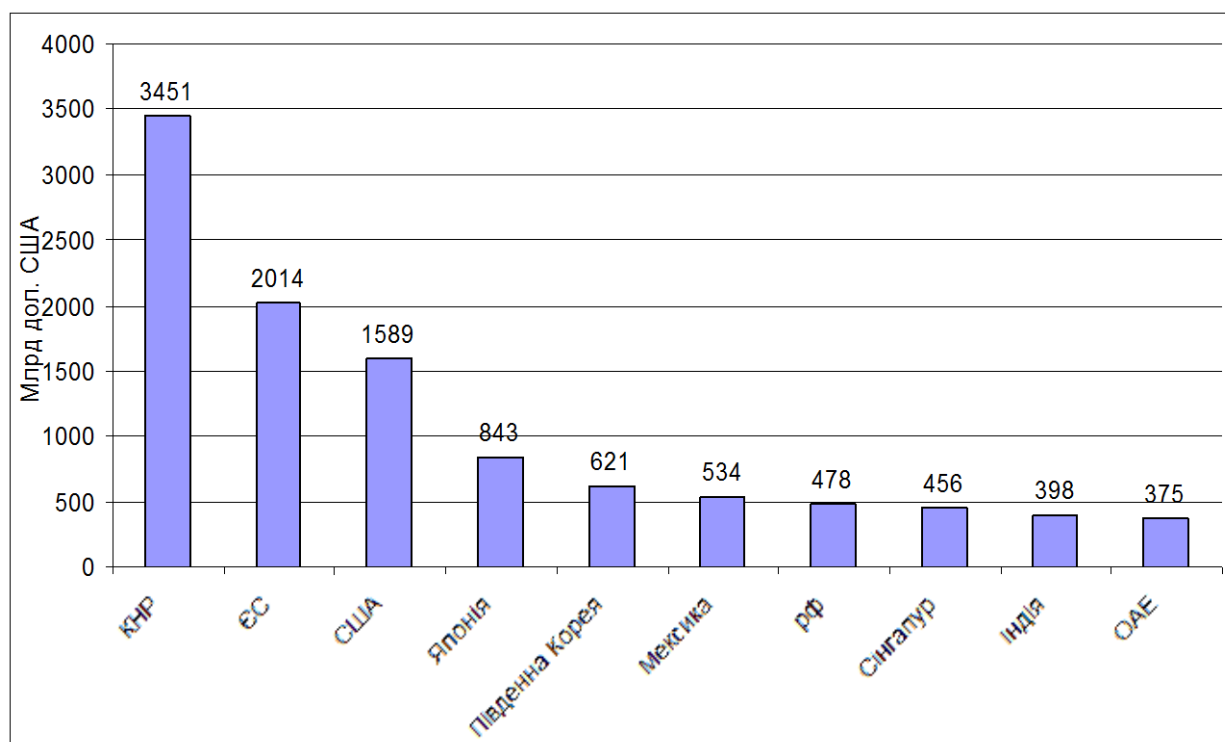

Рис. 2.2. Основні торговельні партнери Турецької Республіки в імпорті в 2022 році (Млрд дол. США)

Джерело:

За даними Міністерства торгівлі Туреччини, торговельний дефіцит країни, без урахування реекспорту через вільні економічні зони, підскочив на 119% до 6,42 мільярда доларів США в серпні 2020 року, головним чином

через скорочення економіки ЄС. У березні 2020 року Європейська комісія оголосила, що Туреччина не отримає жодних коштів передвступу до вступу в ЄС у 2021-2027 роках, незважаючи на виділення близько 3,5 мільярдів євро для країни в рамках Інструменту передвступної допомоги (ІПД) у 2014-2020 роках [22].

Крім того, митний союз ЄС-Туреччина, який набув чинності в 1995 році і обидві сторони хотіли модернізувати в 2015 році (до військового перевороту та подальших антидемократичних рішень), може бути модернізований або призупинений, залежно від дій Туреччини у східному Середземномор'ї, як зазначено у висновках Європейської Ради від 1 жовтня 2020 року.

Митний союз є одним із найважливіших етапів на шляху до мети інтеграції Туреччини у внутрішній ринок ЄС і надав нового виміру відносинам між Туреччиною та ЄС. Згідно зі статтею 54 Рішення № 1/95, окрім спрощення доступу до ринку у двосторонній торгівлі, Митний союз зобов'язує Туреччину привести своє національне законодавство у відповідність зі Спільною торговельною політикою ЄС та угодами з третіми країнами, конкуренцією та промисловою та інтелектуальною власністю. законодавство, законодавство про скасування технічних бар'єрів у торгівлі промисловою продукцією та митне законодавство. Крім того, Туреччині необхідно прийняти зміни в цій політиці. Таким чином, Митний союз став рушійною силою в модернізації структури, стандартів і правової бази турецької економіки [29].

З моменту свого створення Митний союз став основою економічних зв'язків між країнами-членами ЄС і Туреччиною. Хоча частка ЄС у загальному експорті Туреччини поступово зменшується, двостороння торгівля товарами між Туреччиною та ЄС значно зросла. У цьому відношенні обсяг двосторонньої торгівлі зріс майже в 5 разів і досяг від 33,167 млрд дол. США до 178,468 млрд дол. США.

Велику частину експорту Туреччини становлять товари обробної промисловості. Насправді частка промисловості, на яку припадало 88,38% експорту в 1996 році, зростає до 94,2% у 2022 році. Більше того, експорт, який у 1996 р. становив 20,522 млн дол. США, зріс у 8 разів і у 2022 р. досяг 95,234 млн дол США.

Таблиця 2.1

Зовнішня торгівля Турецької Республіки з країнами ЄС, млрд дол. США

Роки	Експорт	Імпорт	Товарообіг	% від заг експ
2012	50,700	82,027	132,728	34,12
2013	54,253	86,176	140,429	34,81
2014	56,101	82,851	141,462	35,38
2015	53,441	73,139	126,581	36,06
2016	56,657	72,180	128,838	37,77
2017	64,302	78,656	142,959	36,58
2018	72,847	73,366	146,213	37,40
2019	72,308	63,943	136,251	36,41
2020	70,019	73,337	143,357	36,84
2021	93,082	85,386	178,468	35,93
2022	95,234	87,435	182,679	34,12

Джерело: [7]

У 2016 році існувала можливість замінити поточний митний союз новою оновленою угодою та розпочати переговори, як зазначено в рекомендації Європейської Комісії від 21 грудня 2016 року щодо «рішення Ради, що дозволяє розпочати переговори з Туреччиною щодо угоди про розширення сфери двосторонніх преференційних торговельних відносин і щодо модернізації Митного союзу». Однак після погіршення прав людини та верховенства права в Туреччині після невдалого військового перевороту в 2016 році ЄС дотримувався рішення Ради із загальних справ від 26 червня 2018 року, яке виключало не тільки відкриття будь-який новий розділ у процесі членства, а також будь-яка подальша робота в напрямку модернізації митного союзу ЄС-Туреччина. Рада зазначила, що «Туреччина все більше віддаляється від Європейського Союзу. Таким чином, переговори щодо вступу Туреччини фактично зайшли в глухий кут, і жодні нові розділи не можуть розглядатися для відкриття чи закриття, а також не передбачається

жодної подальшої роботи з модернізації Митного союзу ЄС-Туреччина». Наразі з 35 розділів переговорів про вступ Туреччина відкрила 15, з яких вона закрила один, присвячений науці та дослідженням.

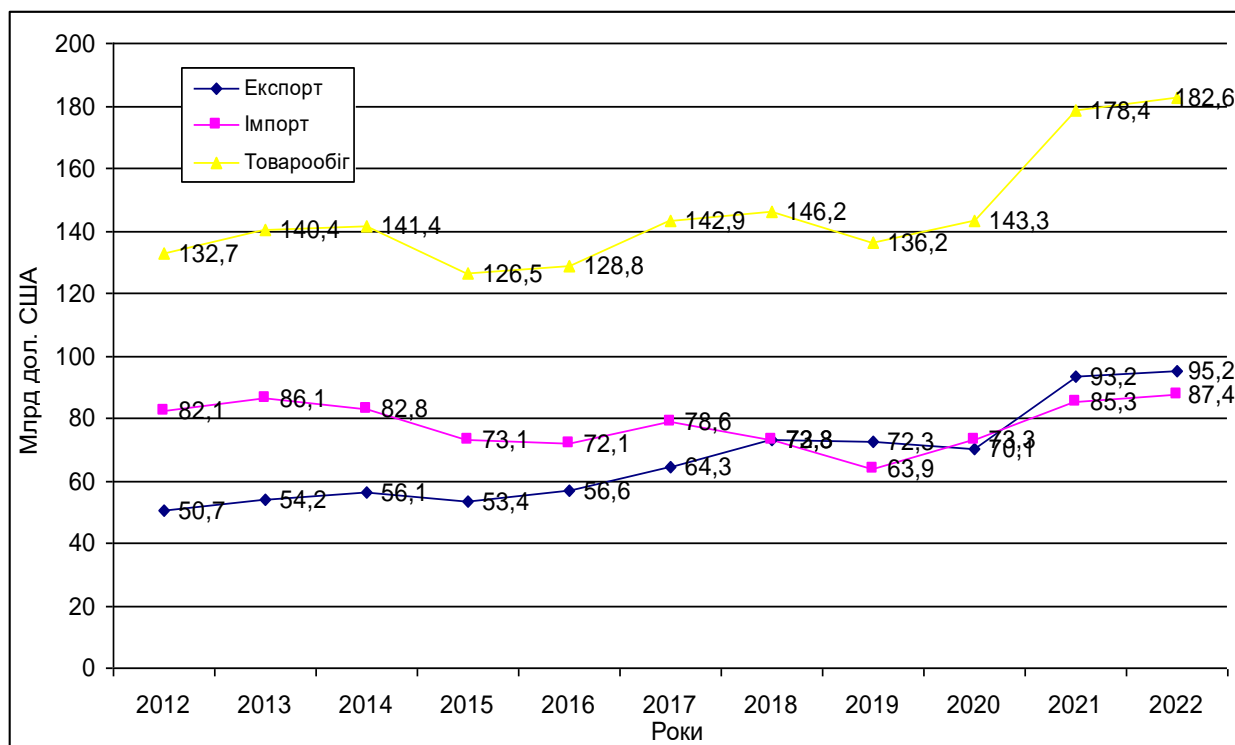

Рис. 2.3. Динаміка зовнішньої торгівлі Турецької Республіки з країнами ЄС, млрд дол. США

Джерело: [28]

У річному звіті про Туреччину за 2020 рік зазначено, що «приведення країни у відповідність із аспис ЄС тривало дуже обмеженими темпами та фрагментарно». Зберігаються випадки відступу щодо ряду ключових аспектів у сферах конкуренції через збільшення державної допомоги та її недостатню прозорість, інформаційне суспільство та ЗМІ, економічна та монетарна політика, митний союз, зовнішні відносини та зовнішні відносини, безпека та оборонна політика». Незважаючи на те, що Митний союз є наріжним каменем торговельних відносин між ЄС і Туреччиною, Туреччина продовжила як практику запровадження нових тарифів на певні продукти неєвропейського походження, які вільно обертаються в межах Митного союзу, так і примушування іноземних виробників фармацевтичних препаратів перенести своє виробництво до Туреччини, політику, яку ЄС

оскаржив у СОТ. Через затримки, спричинені пандемією коронавірусу, експертна група СОТ не очікує опублікування остаточного звіту для сторін раніше другої половини 2021 року [11].

В останньому звіті Європейської комісії про торговельні та інвестиційні бар'єри також зазначено, що Комісія «продовжує наполягати на дотриманні Туреччиною узгоджених правил Митного союзу та недискримінаційному виконанні Додаткового протоколу до Угоди про асоціацію щодо всіх держав-членів, включаючи Республіку. Кіпру. У 2019 році Комісія продовжувала використовувати всі доступні засоби, щоб висловити ці занепокоєння, зокрема на Спільному комітеті Митного союзу ЄС-Туреччина та на інших двосторонніх зустрічах. Що стосується постійної політики Туреччини щодо примусової локалізації фармацевтичного виробництва, у квітні 2019 року ЄС розпочав проти неї справу у СОТ, що є першою в історії проти країни-кандидата на вступ до ЄС. За даними Генерального директорату Комісії з питань торгівлі, оціночна вартість фармацевтичного експорту з ЄС до Туреччини, на який, ймовірно, вплинуть ці заходи, сягає 460 мільйонів євро, і, у разі подальшого впровадження, потенційно може вплинути на весь експорт ЄС до Туреччини вартістю понад 2,5 євро. мільярд. Раніше у 2020 році ЄС розпочав антисубсидійні розслідування щодо певних турецьких гарячекатаних плоских виробів із заліза, нелегованої чи іншої легваної сталі, що може призвести до нових тарифів ЄС у 2021 році. Це ще більш правдоподібно в світлі заклику Ердогана за бойкот французької продукції, що суперечило правилам митного союзу [50].

Одна з головних проблем щодо Митного союзу – це його асиметричний характер. Оскільки Туреччина не є членом ЄС, вона не може брати участь у процедурах прийняття рішень і формування політики. Таким чином, Туреччина не може мати жодних шансів впливати на рішення ЄС, які безпосередньо стосуються її самої. Проте Туреччина повинна прийняти та

виконати рішення, пов'язані з функціонуванням Митного союзу, такі як спільна торгова політика та спільний зовнішній тариф ЄС.5

Крім того, з початку 2000-х років двосторонні торговельні відносини ЄС значно розширилися завдяки численним широким угодам про вільну торгівлю, як показано в таблиці 8, особливо після нової торгової політики, яку Європейська Комісія запровадила у 2006 році у відповідь на уповільнення лібералізації багатосторонньої торгівлі. правила в рамках Світової організації торгівлі (СОТ). Туреччина зобов'язана прийняти режим преференційної торгівлі ЄС з третіми країнами. Однак, зобов'язуючи Туреччину вести переговори та підписувати ЗВТ з цими країнами, Митний союз не включає автоматично Туреччину в будь-який переговорний процес. Туреччина не може вести спільні переговори з ЄС, вести паралельні переговори або мати будь-який ефективний передпереговорний механізм. У результаті Туреччина не може захистити свої економічні інтереси, коли Єврокомісія веде двосторонні торгові переговори з третіми країнами. Хоча в рамках вільної торгівлі товари з третіх країн, які мають зону вільної торгівлі з ЄС, можуть мати доступ на ринок Туреччини без митних зборів або квотних обмежень, турецькі товари не можуть користуватися тими ж привілеями, що й товари третіх країн. Маючи торгові угоди з ЄС, треті країни, такі як Південна Африка, Мексика, Алжир, Японія та В'єтнам, не бажають мати еквівалентну ЗВТ з Туреччиною, оскільки ці країни можуть асиметрично отримати доступ до турецького ринку через ЄС. Однак Туреччина не може вільно виходити на ринки цих країн, оскільки Туреччина не має угоди про зону вільної торгівлі з цими країнами, як у ЄС. Тому країни, які мають ЗВТ з ЄС, не хочуть втрачати цю перевагу [28].

2.2. Економічні відносини Турецької Республіки в рамках ОЧЕС

Організація Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС) відзначає сьогодні День ОЧЕС, який відзначається щороку 25 червня, у річницю заснування ОЧЕС на Стамбульському саміті 25 червня 1992 року.

ОЧЕС було започатковано як регіональну ініціативу під керівництвом Туреччини 25 червня 1992 року на Стамбульському саміті в той час, коли регіональне співробітництво було найбільш необхідним у процесі трансформації, через який проходили країни регіону. Ідея про те, що посилення економічної співпраці між чорноморськими країнами зміцнить мир, стабільність і процвітання в регіоні, була основною філософією ОЧЕС. З набранням чинності Статутом у 1999 році ОЧЕС було офіційно перетворено з ініціативи на організацію регіонального співробітництва [29].

Сьогодні, після 23 років після заснування, ОЧЕС служить форумом для співпраці в широкому діапазоні сфер і платформою для діалогу для 12 держав-членів.¹ Країни ОЧЕС охоплюють територію приблизно 20 мільйонів квадратних кілометрів з 335 мільйонами людей. Сільське господарство та агропромисловість, банківська справа та фінанси, боротьба з організованою злочинністю, культура, митні справи, освіта, надзвичайна допомога, енергетика, захист навколишнього середовища, обмін статистичними даними та інформацією, охорона здоров'я та фармацевтика, інформаційні та комунікаційні технології, інституційне оновлення та належне врядування, наука технологія, малий і середній бізнес, туризм, торгівля та економічний розвиток і транспорт є одними з сфер співпраці в рамках Організації. Основними цілями ОЧЕС є сприяння гармонії та взаємодії між державами-членами та зміцнення миру, стабільності та процвітання в Чорноморському регіоні. Організація прагне розвивати дружні відносини та відносини співпраці між своїми 13 державами-членами, а саме Албанією, Вірменією, Азербайджаном, Болгарією, Грузією, Грецією, Молдовою, Північною Македонією, Румунією, Росією, Сербією, Туреччиною та Україною. Щоб

полегшити свою діяльність, ОЧЕС створила свою штаб-квартиру, Постійний міжнародний секретаріат Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС PEMS), у Стамбулі в березні 1994 року [21].

Шляхом сприяння тіснішим економічним зв'язкам ОЧЕС сприяє диверсифікації та подальшому розвитку двосторонніх і багатосторонніх відносин, у кінцевому підсумку передбачаючи регіон, який процвітає на основі взаємної вигоди та співпраці.

Таблиця 2.2

Координація діяльності держав-учасниць ЧЕС у робочих групах

№	Робоча група	Країни
1	Банківська справа та фінанси	Греція, Туреччина, Україна
2	Зв'язок	Туреччина, Грузія, Молдова
3	Залізничний транспорт	Албанія, Греція, російська федерація
4	Енергетика	Вірменія, Молдова
5	Боротьба зі злочинністю	російська федерація
6	Охорона навколишнього середовища	Болгарія, Україна
7	Охорона здоров'я	Грузія
8	Наука і технології	Румунія
9	Туризм	Туреччина, Болгарія, Румунія
10	Торговельно-економічне співробітництво	Україна, Вірменія
11	Транспорт	Грузія, Румунія, російська федерація

Джерело: [36]

ОЧЕС охоплює велику географічну територію, що охоплює території причорноморських держав, Кавказу та Балкан, охоплюючи площу приблизно 20 мільйонів квадратних кілометрів. Розташований на двох континентах, цей регіон має важливе значення в різних аспектах. Як єдина всеосяжна організація, що охоплює ширший Чорноморський регіон, ОЧЕС зарекомендувала себе як надзвичайно цінна платформа для регіональної економічної співпраці та комунікації.

З населенням, що перевищує 350 мільйонів чоловік, регіон ЧЕС зберігає значний економічний потенціал. Її торговельний обіг сягає

приблизно 1,5 трильйона доларів США, а загальний номінальний ВВП становить приблизно 2,95 трильйона доларів США. Примітно, що регіон є другим за величиною джерелом нафти та природного газу після Перської затоки, і він володіє значними запасами мінералів, металів та інших цінних природних ресурсів. Крім того, Чорноморський регіон стає ключовим коридором для транспорту та передачі енергії в Європі. Стратегічне розташування цього регіону та багаті ресурси підкреслюють його ключову роль у регіональній та глобальній динаміці, що робить його важливою територією для економічних, геополітичних та екологічних міркувань [11].

Чорноморський регіон, що характеризується нестабільністю та має значення як енергетичний коридор, став складним ігровим полем у сучасній геополітиці. Залучено багато учасників, у тому числі місцевих гравців з прибережних держав Чорного моря, впливових зовнішніх гравців, таких як Сполучені Штати, Європейський Союз, Іран і Китай, а також різноманітні регіональні та глобальні міжурядові організації. Залучення «глобальних міжурядових гравців» є очевидним через участь таких організацій, як Організація Об'єднаних Націй (ООН), Організація з безпеки та співробітництва в Європі (ОБСЄ), Організація Північноатлантичного договору (НАТО) та Рада Європи. Крім того, неурядові організації та транснаціональні компанії сприяють багатогранній динаміці в регіоні.

У комюніке, оприлюдненому главами держав і урядів НАТО 11 липня 2023 року, підкреслюється, що НАТО дедалі більше усвідомлює стратегічне значення Чорноморського регіону.

Чорноморський регіон має стратегічне значення для Альянсу. Це ще більше підкреслюється загарбницькою війною Росії проти України. Ми підкреслюємо нашу постійну підтримку регіональних зусиль Альянсу, спрямованих на підтримання безпеки, безпеки, стабільності та свободи судноплавства в Чорноморському регіоні, включно, у відповідних випадках, через Конвенцію Монтре 1936 року.

Комюніке також підкреслює зобов'язання НАТО підтримувати регіональні зусилля з підтримки безпеки та стабільності в Чорноморському регіоні як у відповідь на поточні події, так і в рамках більш широкого стратегічного підходу [19].

Розташована на критичному етапі геополітики, Туреччина відіграє ключову роль сполучної ланки між Сходом і Заходом. Вона служить динамічним центром торгівлі та має важливе стратегічне значення в глобальній економіці та політиці. Розлад, спричинений закінченням холодної війни, залишив порожнечу, яка загрожувала стабільності Туреччини. Щоб протистояти цьому, лідери Туреччини визнали необхідність зосередитися на регіональному економічному співробітництві в безпосередній близькості після розпаду Радянського Союзу. Отже, Анкара брала активну участь у міжнародних спільних зусиллях, таких як ОЧЕС. Туреччина очолила та створила ОЧЕС з 11 членами в 1992 році.

Стверджується, що створення ОЧЕС було задумано турецькими зовнішньополітичними стратегами з подвійною метою — повністю інтегрувати Туреччину в глобальний економічний ландшафт і реалізувати їхні прагнення до модернізації. Ця стратегічна зміна була спрямована на перехід від замкнутої економічної політики до більш орієнтованих назовні підходів. Кінець холодної війни, сприятливі результати, які спостерігалися в Європейському співтоваристві, такі як тріумф єдиного європейського ринку, і трансформаційні зрушення в глобальній економічній структурі колективно підштовхнули Туреччину до поглибленої співпраці в її регіональній сфері.

Крім того, вважається, що походження ОЧЕС можна простежити в розчаруванні Туреччини після того, як Європейське співтовариство без ентузіазму сприйняло її заявку на повне членство. Босфорська заява 1992 року підтверджує, що ініціатива ОЧЕС виникла для сприяння складним процесам і структурам, невід'ємним елементом європейської інтеграції. По суті, створення ОЧЕС можна трактувати як невід'ємну складову комплексної стратегії Туреччини щодо наближення до європейських норм. Цей

продуманий напрямок було обрано для ефективного подолання наслідків глобалізації та зростання регіональної динаміки після холодної війни.

Підкреслюючи важливість Туреччини, Генеральний секретар ОЧЕС Лазар Команеску заявив, що «Туреччина була одним із найактивніших учасників процесу прийняття рішень у цій організації та одним із найактивніших членів ОЧЕС з точки зору висування, започаткування та просування ініціатив». Команеску також високо оцінив зусилля Туреччини в угоді про зерновий коридор, прямо стверджуючи, що «завдяки зусиллям таких акторів, як Туреччина, утримання дверей відкритими дозволило укласти цю угоду» [33].

ООН ініціювала Чорноморську зернову ініціативу в липні 2022 року, щоб сприяти безпечному транспортуванню зерна та продуктів харчування з українських портів. Ініціатива мала на меті відновити експорт українського зерна через Чорне море в умовах триваючої російсько-української війни. Він підтримував стабілізацію світових цін на продовольство, забезпечуючи потік російських продовольства та добрив на міжнародні ринки. У рамках ініціативи було дозволено комерційний експорт продуктів харчування та добрив, у тому числі аміаку, з трьох великих українських портів на Чорному морі — Одеси, Чорноморська та Південного/Південного.

Щоб забезпечити безпечний прохід, українські судна направляють вантажні судна від замінованих районів уздовж визначеного морського гуманітарного коридору до Стамбула. За реалізацією ініціативи спостерігає Спільний координаційний центр (СКЦ), який розташований у Стамбулі, до складу якого входять представники Росії, Туреччини, України та ООН. ООН виконує функції Секретаріату СКЦ. Групи СКЦ перевіряють судна, які прямують до та з українських портів. Цей процес перевірки забезпечує дотримання стандартів безпеки та гуманітарних стандартів. Ініціатива має велике значення для забезпечення стабільності експорту зерна з України та зниження світових цін на продовольство.

Однак 17 липня 2023 року Росія вийшла з Чорноморської зернової ініціативи, посилаючись на невдоволення Заходом і нездатністю міжнародної спільноти гарантувати безперешкодні експортні можливості для своєї сільськогосподарської продукції. Москва стверджує, що проблеми, пов'язані з платіжними механізмами, логістичними процесами та страхуванням, перешкоджають безперебійному потоку вантажів. За період дії Чорноморської угоди близько 33 млн тонн українського зерна потрапило на світовий експортний ринок [14].

Таблиця 2.3

Частка загального експорту країн до ОЧЕС у 2022 році

Країна	%
Вірменія	42,11
Албанія	18,85
Азербайджан	19,95
Болгарія	28,01
Грузія	53,44
Греція	17,44
Молдова	49,29
Румунія	13,17
рф	10,59
Сербія	19,33
Туреччина	10,79
Україна	20,68

Джерело: [28]

На тлі триваючого російсько-українського конфлікту глобальна динаміка експорту природного газу значно змінилася. Ця перестановка спричинила дефіцит поставок, особливо в Європі. Щоб протистояти цьому дефіциту, увага зміщується на офшорний сектор, особливо в Чорному морі, де Туреччина займає центральне місце. Відкривши газове родовище Сакарья у 2020 році, Туреччина зараз є великим глибоководним видобутком газу. Вважається, що газове родовище Сакарья містить найбільші запаси газу в Чорному морі. Крім того, Росія розглядає Туреччину як потенційного партнера для створення хабу для експорту газу, враховуючи стратегічне розташування Туреччини.

Туреччина оприлюднила своє перше відкриття природного газу в Чорному морі через свердловину Tuna-1. Це відкриття обсягом 405 мільярдів кубометрів (млрд кубометрів) стало найбільшим у світі морським родовищем у 2020 році. Розвиваючи це досягнення, Туреччина продовжила свій успіх у 2021 році, відкривши ще одне відкриття в свердловині Amasra-1, виявивши запаси на загальну суму 135 мільярдів кубометрів.

Оголошення Туреччини про значні запаси природного газу в Чорному морі, 58 мільярдів кубометрів знайдено на родовищі Саусима-1 і перегляд, що збільшує оцінені запаси газового родовища Сакарья з 540 мільярдів кубометрів до 652 мільярдів кубометрів, означає критичну подію. Зіштовхнувшись із високою залежністю від імпорту газу з різних країн, зокрема Росії, Азербайджану та Ірану, власний видобуток газу в Туреччині був обмежений до 397 мільйонів кубометрів у 2021 році. Таким чином, це нове домашнє газове сховище дає можливість посилити енергетичну безпеку, зменшити залежність від імпорту, і потенційно змінити енергетичний ландшафт країни з планами включити газ в національну мережу до 2023 року та досягти стабільного виробництва до 2027 або 2028 року [20].

Під час головування з 1 липня 2023 року по 31 грудня 2023 року головною метою Туреччини є відновлення широкого співробітництва між державами-членами, незважаючи на постійні виклики. Türkiye планує скористатися прогресом, досягнутим на даний момент, і зосередитись на незвіданих напрямках співпраці, щоб служити спільним інтересам різних груп населення в ширшому Чорноморському регіоні. Ось деякі з ключових пріоритетів:

Туреччина прагне оновити Економічний порядок денний ОЧЕС, щоб узгодити його з мінливими регіональними та глобальними економічними умовами. Цей оновлений порядок денний слугуватиме стратегічною основою для зусиль ОЧЕС, спрямовуючи держави-члени у мінливий час. Туреччина прагне завершити Економічний порядок денний ОЧЕС до кінця 2023 року, беручи внесок від «Неформальної спеціальної групи експертів з оновлення

Економічного порядку денного ОЧЕС», створеної під час сербського головування. Туреччина має намір працювати над розробкою конкретних механізмів для посилення співпраці між державами-членами в різних сферах. Очікується, що ухвалення «Регіональної стратегії сприяння торгівлі для регіону ОЧЕС» і «Рамки для співпраці Єдиного вікна ОЧЕС» сприятимуть більш плавним торговим процесам між державами-членами ОЧЕС [5].

Створення Фонду розвитку проектів є важливим компонентом сприяння економічному співробітництву шляхом формулювання та виконання ефективних і взаємовигідних проектів. Незважаючи на те, що він є визнаним механізмом фінансування для реалізації спільних ініціатив в рамках ОЧЕС, Фонду розвитку проектів залишався бездіяльним через неадекватні фінансові внески з боку держав-членів. Туреччина рішуче закликає держави-члени зробити внесок у відродження фонду та ініціювати колективні проекти, таким чином активізуючи регіональну співпрацю.

Поживалення діяльності Ділової ради ОЧЕС має важливе значення, оскільки неможливо уявити створення економічного співробітництва без потужного виміру приватного сектора. Туреччина, ймовірно, надасть суттєву підтримку для заходів ОЧЕС ВС і сприятиме залученню приватного сектору для зміцнення торговельних зв'язків між державами-членами.

Координаційний центр ОЧЕС з обміну статистичними даними та економічною інформацією раніше був активним, публікуючи матеріали, які охоплювали соціально-економічні показники та статистику торгівлі держав-членів до 2007 року. Однак через обмежений обмін даними з відповідними агентствами членів Штатів, Центр, розміщений у Турецькому статистичному інституті в Анкарі, з тих пір залишався неактивним.

За словами уряду Туреччини, TUIK тепер повністю готовий відновити збір і публікацію даних, які слугуватимуть надійним науковим орієнтиром для збагачення торговельно-економічної співпраці в Чорноморському регіоні. Türkiye активно заохочує всі держави-члени надавати свої дані до Центру та буде ретельно стежити за прогресом у відповідних форматах. Якщо ці

колективні зусилля будуть реалізовані щиро, вони, ймовірно, сприятимуть досягненню спільних цілей інформованого розвитку та гармонійного економічного співробітництва [14].

Регіональна автономія Туреччини обмежена домінуванням Росії в Чорноморському регіоні. Конвенція Монтре 1936 року передала контроль над протоками Босфор і Дарданелли Туреччині, і в ній стверджується, що вона зберігає неупереджений підхід для запобігання суперечкам між російськими кораблями та кораблями НАТО. Однак під час російсько-української війни Анкара обмежила прохід російських військових кораблів через обидві протоки, наполегливо доставляючи військові ресурси в Україну. Незважаючи на таку позицію, Туреччина утримується від західних санкцій, накладених на Росію, вказуючи на «проактивний нейтралітет». Для Туреччини збалансування національної безпеки та виконання зобов'язань НАТО залишається проблемою. Сильний вплив Росії в Чорноморському регіоні обмежує можливості Туреччини відстоювати свої інтереси в ОЧЕС.

Геополітична напруженість і конфлікти в регіоні, такі як криза в Україні, вплинули на середовище безпеки та перешкодили співпраці в ОЧЕС. Операційна динаміка ОЧЕС також відображає чіткі виклики, з якими стикаються її держави-члени, які є очевидними в ширшому Чорноморському регіоні. Ці виклики можна коротко класифікувати як економічні труднощі в поєднанні з обмеженими фіскальними можливостями, складними проблемами безпеки та перешкодами, пов'язаними з процесом державного будівництва [35].

2.3. Турецько-українські економічні відносини в рамках пріоритетів регіонального стратегічного партнерства

Туреччина та Україна є партнерами у міжнародних економічних об'єднаннях. Партнерство Туреччини та України у міжнародних економічних відносинах, загалом, та у долях у регіональних інтеграційних організаціях,

особливо об'єктивно базується на поєднанні їхніх національних інтересів як внутрішнього, так і зовнішнього характеру. Обидві країни потребують і мають реальні можливості участі у регіональних інтеграційних об'єднаннях різних напрямів: європейського, чорноморського, балто-чорноморського, євро-азіатського тощо. Так, Туреччина та Україна вже є активними членами організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС); ведуться переговори щодо створення за їх участю Балто-Чорноморського економічного об'єднання; Туреччина є членом Організації економічного співробітництва, поряд із Пакистаном та Іраном. Все це свідчить про багатовекторну інтеграційну орієнтацію як Туреччини, так і України [32].

Проте особливо важливими напрямками інтеграційних устремлінь Туреччини та України є участь у розвитку європейської економічної інтеграції та співробітництві країн чорноморського регіону. Більшість країн Європи привабливою формою економічної інтеграції став Євросоюз. Інтеграція до ЄС охоплює не лише сфери економіки, науки, економічної безпеки, транспорту, туризму тощо, а й створює умови для політичної стабільності, стимулює процеси демократичних перетворень. Чорноморське економічне співробітництво (ОЧЕС) об'єднує 11 країн (Азербайджан, Албанія, Вірменія, Болгарія, Греція, Грузія, Молдова, Румунія, Росія, Туреччина, Україна) і, пройшовши з 1992 року шлях організаційного становлення, стало на сьогодні реальним регіональним об'єднанням, яке має свою управлінську структуру, комісії з окремих напрямків діяльності, центр Чорноморських аналітичних досліджень, а з березня 1999 року та Чорноморський банк торгівлі та розвитку.

Туреччина та Україна є історичними та геополітичними сусідами, вони розташовані на перехресті багатьох культур і знаходяться на перехресті шляху з Європи до Азії. Якщо центр Європи знаходиться на території України, яка відкриває найкоротший шлях із Європи до Центральної Азії, то Туреччина відкриває шлях на Близький, Середній та Далекий Схід.

Обидві країни мають геоеконімічну спільність. У сучасній Туреччині глибокі політичні, економічні, соціальні, культурні та інші перетворення відбуваються з початку 80-х років ХХ ст., а в Україні з початку 90-х, після розпаду колишнього Союзу та вступу країни на шлях ринкової трансформації.

Прагнення Туреччини та України до всебічного розвитку регіонального економічного співробітництва висловлює загальносвітову тенденцію сучасних міжнародних економічних відносин. У сучасних умовах соціально-економічний прогрес будь-якої країни неможливий у відриві від міжнародних економічних взаємозв'язків, він спирається на розвиток міжнародного характеру продуктивних сил та взаємозалежності національних економік.

У лютому 2022 року, після початку війни між Росією та Україною, міжнародний простір змінився і став довкола російсько-української війни, яка розбудовувалася з моменту проголошення Україною незалежності, що призвело до того, що Україна стала частиною західної «фракції», вторгнення в Кримський регіон і призвело до російсько-української війни. Через те, що Туреччина є сусідом по всьому Чорному морю, Туреччину вважали головним посередником війни, особливо її внесок у Чорноморську зернову ініціативу, яка була підписана 27 липня 2023 року, щоб дозволити зерну та добривам приєднатися до ринку через відправлення кораблів з визначені порти. Таким чином, Туреччина та Україна покращили свої стосунки, навіть маючи такі плани, як відновлення інфраструктури після війни. Крім того, удосконалення безпілотного літального апарату Туреччина розглядала під час війни Україна. Також відомо, що Туреччина та Україна мають туристичні зв'язки, які покращують туризм обох країн. Ці три основні моменти, сільське господарство, військо та туризм, можуть бути предметами, які становлять основну структуру турецько-українських відносин [41].

Україна відома як один із найбільших експортерів зерна у світі, маючи значну перевагу родючих земель, якими є чорнозем, який є одним із найродючіших типів ґрунтів, а також відносно низьку заробітну плату

порівняно з іншими країнами, які перебувають у сільськогосподарському секторі. Україна має 42,8 млн га землі сільськогосподарського призначення та 71% загальної площі країни, тобто 32,5 млн га доступні для сільськогосподарської діяльності. Якщо поглянути на рейтинг України серед світових виробників, то можна побачити, що Україна посідає 6 місце за виробництвом кукурудзи, 7 місце за пшеницею, 4 місце за ячменем і 1 місце за виробництвом соняшнику. Це означає, що виробництво України значно перевищує її потреби, а експорт сільськогосподарської продукції є одним із джерел доходу України. У 2021 році 83% українських земель могли б бути прибутковими. Отже, сільське господарство було основним об'єктом економіки України. Безумовно, через війну між Україною та Росією сільське господарство значно постраждало. Фермери втратили доступ до своїх сільськогосподарських знарядь і землі. Крім того, деякі їхні інструменти та запаси знищені або пошкоджені. Найважливіше те, що логістика була проблемою, оскільки Чорноморська зернова ініціатива більше не продовжувалась через вимоги та запитання Росії. Таким чином, відносини Туреччини та України з сільським господарством також важливі для досягнення Туреччиною свого ринку та економіки, особливо в дні глобальної інфляції, яка впливає на країни після пандемії коронавірусу та війни між Росією та Україною. Туреччина була і залишається посередником у російсько-українській війні, ґрунтуючись на положенні Туреччини, Росії та України через Чорне море [9].

Військові питання були на порядку денному обох країн, як Туреччини, так і України. Повітряний і оборонний сектори України покращилися, оскільки в оборонній сфері працює багато компаній, таких як «Мотор Січ» і «Антонов». За часів Радянського Союзу Україна відповідала за значну частину оборонного виробництва та дослідження технологій. Україна вирішила бути країною-виробником обладнання за стандартом НАТО. Як зазначається, Україна успадкувала оборонну промисловість від Радянського Союзу і вдосконалює її, щоб відповідати сучасним потребам і, як заявив

президент Зеленський, бути одним із основних виробників в ОПК. Туреччина створила спільну точку виробництва безпілотних літальних апаратів і військових літаків у Туреччині, що викликало потребу в двигунах. Мотор Січ, український виробник двигунів для літаків і гелікоптерів, був одним із виробників двигунів, з якими TAI (Turkish Aerospace Industries Inc) домовилася про виробництво TAI Каан. Крім того, стало відомо, що турецька оборонна компанія Baykar планує використовувати двигун українського виробника двигунів у виробництві безпілотного бойового літального апарату Baykar Bayraktar Kızılema. Також зазначимо, що під час російсько-української війни використовувалися турецькі безпілотники.

З початку війни Туреччина відправила в Україну 82 вантажівки гуманітарної допомоги та мобільну кухню. Команда з п'яти членів турецького Управління з ліквідації наслідків стихійних лих і надзвичайних ситуацій (AFAD) базується в румунському місті Сірет і Львові в Україні для визначення гуманітарних потреб і управління допомогою, надісланою з Туреччини [14].

Таблиця 2.4

Обсяги торгівлі товарами між Україною та Туреччиною, млрд дол. США

Рік	Експорт	Імпорт	Товарообіг
2012	3,685	1,951	5,636
2013	3,805	1,852	5,657
2014	3,561	1,299	4,861
2015	2,771	0,851	3,622
2016	2,049	1,098	3,147
2017	2,518	1,262	3,781
2018	2,352	1,714	4,066
2019	2,619	2,355	4,974
2020	2,436	2,418	4,854
2021	4,142	3,261	7,403
2022	4,555	3,059	7,614

Джерело: [47].

Туреччина, яка приймає понад 3,7 мільйона біженців із Сирії та є однією з найбільших у світі країн, що приймають біженців, пишається тим,

що не дискримінує біженців на основі їхньої країни походження чи етнічної приналежності. Туреччина також прийняла тисячі українських біженців.

Туризм можна вважати однією з найважливіших сфер співпраці як для Туреччини, так і для України. Туризм також зміцнив культурні та політичні зв'язки між Туреччиною та Україною. Ці дві країни розширили співпрацю в кількох сферах, включаючи відносини між містами-побратимами та містами-побратимами, спільну культурну діяльність та освітню співпрацю. Туреччина та Україна виграють від туризму з точки зору миру та стабільності. Туреччина є кращою для відпочинку в готелі за системою "все включено" та культурних поїздок. У 2019 році Туреччину побували понад 1,5 мільйона українських туристів. Того ж року в Україні побувало близько 217 тис. турецьких туристів, що особливо зросло після того, як громадяни могли в'їжджати в Україну за ідентифікаційними картками замість паспортів.

Таблиця 2.5

Обсяги торгівлі послугами між Україною та Туреччиною, млрд дол. США

Рік	Експорт	Імпорт	Товарообіг
2012	186	324	510
2013	201	217	418
2014	141	138	279
2015	163	195	358
2016	177	288	465
2017	164	357	521
2018	196	409	605
2019	234	567	801
2020	199	441	640
2021	374	935	1,309
2022	415	920	1,335

Джерело: [47].

Однак нещодавня війна між Росією та Україною була серйозною загрозою для туристичної індустрії Туреччини, оскільки вона зменшила попит і бронювання з обох країн, які, як правило, відвідують Туреччину для відпочинку. Під час війни кількість виїзних туристів з України до Туреччини, як і очікувалося, зменшилася. Крім того, війна вплинула на відвідування турками України, в якій є міста, які відвідують туристи, такі як Київ, Львів,

Одеса та інші міста України, які мають багату спадщину та місця для відвідування. Отже, можна констатувати, що негативні наслідки війни для туризму будуть існувати до тих пір, поки не припиниться війна між Україною та Росією [28].

3 лютого 2022 року під час проведення Десятого засідання Стратегічної ради високого рівня між Україною та Турецькою Республікою під головуванням Президента України Зеленського В.О. та Президента Турецької Республіки Ердогана Р.Т. (м. Київ) Сторони підписали Угоду про вільну торгівлю між Урядом України та Урядом Турецької Республіки.

Переважну частину турецького експорту до України становлять споживчі товари. Це насамперед взуття, одяг продукти харчування, фармацевтичні товари тощо. Серед сировинних товарів виділяються шкірсировина, мідь, сталь, пластмаси та ін. У групі засобів праці помітне місце займають котли, машини та обладнання, електромашини та електроустаткування тощо [20].

Таблиця 2.6

Обсяги торгівлі товарами та послугами між Україною та Туреччиною,
млрд дол. США

Рік	Експорт	Імпорт	Товарообіг
2012	3,871	2,275	6,146
2013	4,006	2,069	6,075
2014	3,702	1,437	5,139
2015	2,934	1,046	3,981
2016	2,226	1,386	3,612
2017	2,682	1,619	4,301
2018	2,548	2,123	4,671
2019	2,853	2,922	5,775
2020	2,635	2,859	5,494
2021	4,516	4,196	8,712
2022	4,971	3,979	8,951

Джерело: [47].

Україна в цих умовах є постачальником до Туреччини майже виключно сировинних товарів (органічних та неорганічних хімікатів, заліза та сталі тощо). Що ж до засобів праці (машини й устаткування, зокрема електро-

локомотиви, плавзасоби та інших.) і особливо предметів споживання (переважно продукти харчування), їх місце в імпорті Туреччини з України дуже скромне, навіть просто зовсім незначне. Адже Україна має значний науково-технічний потенціал. Питання полягає у ступеня його конкурентоспроможності на сучасному світовому ринку, де провідні позиції вже міцно зайняті та необхідно шукати свої ніші, використовуючи систему маркетингу. Особливу увагу при цьому слід привернути до себе організаційно-регулюючі заходи у вигляді бізнесового менеджменту та втручання державної влади України з використанням економічних методів. У цьому може бути корисним досвід Туреччини з урахуванням сьогодишньої конкретної обстановки та найближчого майбутнього України. Обмін досвідом дуже корисний для врахування спільних інтересів входження до міжнародних інтеграційних об'єднань [23].

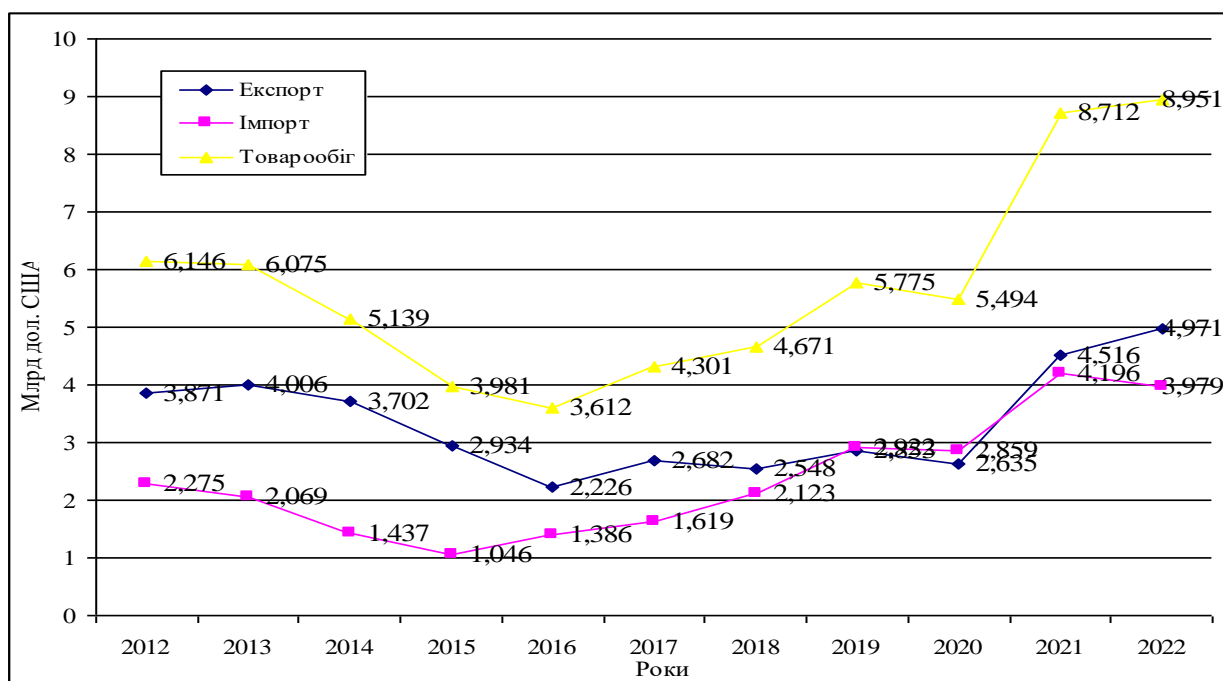

Рис. 2.4. Динаміка експорту, імпорту та товарообігу між Україною та Турецькою республікою, 2012-2022 роки

Джерело: [52]

Дуже характерною для експорту Туреччини в Україну є чітко виражена закономірність переважної переваги товарів, що виробляються обробною промисловістю. Це цілком відповідає показникам експорту країни до України

за основними товарними групами, де домінуючі позиції займають споживчі товари, а також частково та засоби праці. Щодо сільського господарства, то постачання його продукції в Україну виражається, перш за все, в експорті сировинних товарів та частково споживчих у необробленому вигляді. Добувна промисловість Туреччини практично не виробляє постачання своєї продукції в Україну.

Щодо імпорту Туреччини з України дуже показовими є постачання саме первинно обробленої продукції промисловості у вигляді, головним чином, мінеральних добрив та інших хімікатів, заліза та сталі тощо, що все є сировиною для подальшої обробки, а також незначною мірою локомотивів, машин та устаткування та ін., що є засобами праці. Товари обробної промисловості займають від майже 80% до 100% всього імпорту Туреччини з України. Це ще раз наголошує, що сировинні поставки України до Туреччини мають походження не з видобувної, а з обробної промисловості. Дуже слабо представлені постачання Туреччини з України продукції сільського господарства [39].

Висновки до другого розділу

1. Існуючий Митний союз між ЄС і Туреччиною був дуже успішним у створенні торгівлі між двома партнерами та сприяв економічному розвитку з обох сторін. Згідно з різними дослідженнями, порівняно з ситуацією, коли партнери повинні були торгувати на умовах Світової організації торгівлі без будь-яких угод про преференційну торгівлю, торгівля товарами приблизно на 60% вища. Однак після створення Митного союзу близько 25 років тому ситуація змінилася. Шлях Туреччини до повноправного членства в ЄС стає все важче побачити. Нинішня домовленість, яка спочатку була розроблена як тимчасова система на шляху до повного членства, стає все більш схильною до проблем. Вони стосуються недостатніх стимулів з боку Туреччини для повного дотримання правил Митного союзу. Зокрема, серед інших проблем

Туреччина стягує додаткові тарифи на значні частки своєї зовнішньої торгівлі, що суперечить загальному зовнішньому тарифу Митного союзу. Така практика може підірвати цілісність Єдиного ринку ЄС; це також створює негативні зовнішні ефекти для торгового партнера ЄС у Середземноморському регіоні, з яким він має угоди про вільну торгівлю.

2. Незважаючи на вплив Росії та проблеми з безпекою в Чорноморському регіоні, роль Туреччини залишається ключовою у сприянні регіональній стабільності, економічному зростанню та співпраці між різними країнами-членами. Проте сила та ефективність будь-якої міжнародної організації невід'ємно пов'язані з рівнем політичної та матеріальної підтримки, яку вона отримує від своїх держав-членів. Зрештою, успіх ОЧЕС залежить від колективного зобов'язання держав-членів долати виклики та використовувати можливості, таким чином перетворюючи бачення гармонійного та процвітаючого Чорноморського регіону в конкретну реальність.

3. Відносини України та Туреччини можуть бути прикладом та моделлю для багатьох держав у регіоні. Від воєн та протистояння вони розвинулися до небувалого співробітництва і на рубежі ХХ-ХХІ століть набули зовсім іншої якості. Контакти між двома державами стали кращими, ніж у будь-який інший період їхньої багатой історії. Якісному зміні відносин сприяло усвідомлення обома країнами взаємних стратегічних інтересів, насамперед у енергетичній області, і навіть торгівлі та туризмі. Відносини України та Турецької Республіки можна розглядати як приклад міжцивілізаційного спілкування, приклад відносин країн двох цивілізацій. Дружні політико-дипломатичні зв'язки, що склалися між Україною та Туреччиною, а також їх особливий статус можуть сприяти створенню ефективних майданчиків для обговорення найширшого кола питань регіонального та світового значення. Для якісного поглиблення взаємовідносин та з метою забезпечення дійсної стратегічної співпраці України та Туреччини необхідно виробити теоретичні та практичні засади

формування такого співробітництва на основі загального розуміння змісту геополітичних категорій, що відбуваються глобальних та регіональних змін та нових спільних викликів в умовах російської військової агресії щодо України.

ВИСНОВКИ

1. Порівняльний аналіз теорій інтеграції показав, що найкращою, з погляду, є позиція “лібералів”, тобто досконала тільки та інтеграція, в якій переважають ринкові закони та вільна конкуренція як вільне переміщення товарів, капіталів і людей, а також валюти та інвестицій, виходячи із мети найбільшої рентабельності. Встановлено, що сучасні міжнародні економічні відносини впливають такі основні чинники: зміна геополітичних векторів світового господарства, вплив НТР, транснаціональна інтернаціоналізація виробництва та капіталу, мобільність трудових ресурсів, посилення тенденції до глобалізації. Результатом цього впливу є глибокі зміни у світовому ринку та його структурі, поява нових особливостей у русі капіталів та характері інвестиційних процесів, внутрішньофірмової спеціалізації та кооперування транснаціональних продукуючих структур, спостерігається формування багатополюсної валютної системи на основі плаваючих курсів, а в регіональних угрупованнях, навпаки, на основу жорстко фіксованого курсу.

2. Економічний регіоналізм, поширена концепція в політиці, має значний вплив на регіональний розвиток і міжнародні відносини. Визначено пояснення економічного регіоналізму та чинників, що впливають на його розвиток. Проаналізовано визначення економічних регіонів і важливість регіонального економічного зростання, а також різні типи регіональної економічної інтеграції, розглядаються їхні переваги та недоліки. Крім того, розглядається Регіональне всеосяжне економічне партнерство, важливий аспект економічного регіоналізму, і його вплив на світову політику та глобальну економіку. Аналіз теорій регіональної економіки та політики пропонує розуміння ефективних регіональних економічних стратегій. Окреслено проблеми та можливості, які виникають при розробці успішної регіональної економічної стратегії.

3. Поточний статус-кво між ЄС і Туреччиною є частковим Митним союзом, який відрізняється від класичної теорії в кількох вимірах. По-перше,

він частковий, оскільки не охоплює всю торгівлю між ЄС і Туреччиною; агропродовольча промисловість і певні виробничі сектори звільняються. По-друге, це асиметрично в тому сенсі, що Туреччина має застосовувати спільні зовнішні імпорتنі тарифи, які 27 ЄС домовляються з третіми сторонами, але взаємні тарифні поступки третіх сторін не застосовуються автоматично до турецького експорту в ці країни. Нарешті, Туреччина має дуже обмежений політичний вплив на встановлення спільного зовнішнього тарифу ЄС. Існує ризик того, що вирішення першого відхилення від ідеального Митного союзу без вирішення двох останніх проблем не покращить торговельні відносини між ЄС і Туреччиною. Справа в тому, що за наявності двох останніх проблем стимули дотримуватись правил залишатимуться недосконалими. Таким чином, цілком імовірно, що функціонування поглибленого та розширеного Митного союзу буде перешкоджено проблемами, подібними до нинішніх.

4. Початок і розвиток ОЧЕС відображають складну взаємодію геополітичних міркувань, економічних амбіцій і прагнення до регіональної стабільності. Організація виникла на основі бачення об'єднаного та взаємопов'язаного Чорноморського регіону, керованого рішучістю Туреччини та країн-однодумців використати свій спільний потенціал. ОЧЕС перетворилася на важливу платформу для економічного співробітництва та діалогу між різними державами-членами. Однак організація стикається з проблемами, починаючи від геополітичної напруженості до фінансових обмежень та інституційної ефективності. На цьому фоні чинне головування Туреччини дає їй ще одну можливість сформувавши траєкторію ОЧЕС. Оскільки Туреччина бере на себе головування до грудня 2023 року, вона прагне посилити економічне співробітництво шляхом оновлення Економічного порядку денного ОЧЕС, активації Фонду розвитку проєктів, відновлення Ділової ради ОЧЕС та відновлення роботи Координаційного центру ОЧЕС.

5. Економічні відносини між Туреччиною та Україною розвиваються, по-перше, у системі ОЧЕС, і, по-друге, у системі двосторонніх економічних

зв'язків. Останні є надійною базою входження до міжнародних інтеграційних об'єднань. Сучасні турецько-українські економічні відносини розвиваються як на міждержавному, зокрема, міжурядовому та міжбізнесовому рівні, і на регіональному рівні. Важливу роль розвитку економічних відносин мають контакти, по-перше, на міждержавному рівні; по-друге, у різних організаційно-економічних структурах ОЧЕС; по-третє, між діловими колами обох країн. Активізація зовнішньоекономічних відносин створила умови для подальшого розвитку зв'язків між приморськими регіонами Туреччини та України, прямих контактів між громадянами, приватним та громадським секторами двох країн. Розширюються обміни у сфері освіти, культури та науки, спорту та інформації. Отримує розвиток двостороння співпраця в галузі захисту природного середовища та запобігання транскордонному забрудненню.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Беззубченко О. А. Оцінка перспектив розвитку міжрегіональних торгово-економічних зав'язків України з країнами ЄС : Вісник МДУ. Серія: Економіка. Маріуполь: МДУ. 2016. № 12. С. 125–134. [Електронний ресурс]. URL: <http://visnyk-ekonomics.mdu.in.ua/uk/visnik-12.pdf>.
2. Беренда С. В. Європейська система торговельної кумуляції та глобальні ланцюги доданої вартості. Бізнес Інформ. 2015. №3. С. 29–35.
3. Болебрух А. Г. Україна та Туреччина: перспективи співробітництва. Матеріали першої міжнародної науково-практичної конференції “Європейська інтеграція і перспективи розвитку економічного потенціалу України на сучасному етапі”. Дніпро, 2007, 106 с.
4. Варбанець П. Україна та Туреччина на шляху до ЄС: основні проблеми євроінтеграційного процесу та перспективи їх подолання. Українсько-турецькі відносини: стан і перспективи розвитку : матеріали Міжнар. конф. за ред. М. О. Воротнюк. Одеса: [б. в.], 2006, С. 33–34.
5. Волович О. О. Туреччина у сучасному світі: пошук нової ідентичності : збірник статей та аналітичних матеріалів Національний інститут стратегічних досліджень, Регіональний філіал у м. Одесі. Одеса : Фенікс, 2011, 408 с.
6. Воротнюк М. О. Європейська інтеграція Туреччини та України: Порівняльний аналіз. Актуальні проблеми реалізації Плану дій Україна – ЄС: зб. ст. за результатами наук.- практ. конф. (9 лют. 2007 р., м. Одеса) заред. В. М. Кривцової, Д. В. Ягунова; ОРІДУ НАДУ при Президентові України. Одеса : Фенікс, 2007. С. 101–112.
7. Генеральне консульство Турецької Республіки в Одесі [Електронний ресурс]. URL: <http://odessa.bk.mfa.gov.tr> (дата звернення: 21.03.2023).
8. Генеральне консульство України в Стамбулі [Електронний ресурс]. URL: <http://istanbul.mfa.gov.ua/> (дата звернення: 20.03.2023).

9. Голиков А. П. Міжнародні економічні відносини: підручник Х. : ХНУ імені В.Н. Каразіна. 2015. 464 с.
10. Декларація «Про створення Стратегічної ради високого рівня між Україною та ТР», від 25.01.11. р. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/9/2012#n9> (дата звернення: 18.11.2023).
11. Дем'яненко М. Угода про асоціацію між Україною та ЄС: стан та перспективи: Резонанс. 2017. № 7. С. 4–9. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.nbuviar.gov.ua/images/rezonans/2017/rez7.pdf>
12. Довгаль О. А. Протекціонізм і лібералізм у процесі глобалізації світової економіки : (Питання теорії методології). Харків : Вид-во Народної української академії (НУА), 2004, 319 с.
13. Договірно-правова база між Україною та Турецькою Республікою (довідка) [Електронний ресурс]. URL: <http://turkey.mfa.gov.ua/ua/ukraine-tr/diplomacy>(дата звернення: 15.05.2023).
14. Європейський Союз: економіка, політика, право: енцикл. слов. Андреева О. М. та ін. ; ред. кол. : В. В. Копійка (голова) та ін. К. : Київський університет, 2019. 367 с.
15. І. Ю. Матюшенко, С. В. Беренда, В. В. Резніков. Євроінтеграція України в системі міжнародної економічної інтеграції: навчальний посібник. Х.: ХНУ ім. В. Н. Каразіна. 2015. 496 с.
16. Коваленко Р. С. Торговельне співробітництво Туреччини з Європейським Союзом: євроінтеграційний контекст. БІЗНЕС ІНФОРМ. Харків, 2013, №5. С. 28–33.
17. Коваленко Р. С. Україно-турецькі відносини: євроінтеграційний аспект // Актуальні проблеми світового господарства і міжнародних економічних відносин : матеріали ІХ науково-практичної конференції молодих вчених (м. Харків, 4 квітня 2014 р.). Харків : Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, 2014, С. 230–233.
18. Матюшенко В. Ю. Перспективи технології розвитку конвергенції у країнах світу та Україні для вирішення глобальних проблем: монографія.

Харків: Індивідуальний Підприємець Лібукина Л. М., 2017. 448 с.60.МВФ (Міжнародний Валютний Фонд). [Електронний ресурс]. URL: <http://www.imf.org/external/russian> (дата звернення 14.09.2023).

19. Миронова М. А. Зовнішньополітична стратегія ЄС щодо Туреччини в контексті процесів розширення та поглиблення європейської інтеграції // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск 94. Частина II. К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка Інститут міжнародних відносин, 2010, 292 с.

20. Міжнародні економічні відносини: практикум: навч. посіб. для студ. екон. спец. вищ. навч. закл. / за ред. проф. О. І. Шниркова. Черкаси : Чабаненко Ю. А., 2017. 183 с.

21. Мхитарян Н. І. Шлях Туреччини до Євросоюзу у контексті євроінтеграційних прагнень України. Стратегічна панорама, 2005, №1. С. 63–66.

22. Офіційний сайт Європейського Союзу. European Commission, 2022. «Ukraine: Commission presents plans for the Union’s immediate response to address Ukraine’s financing gap and the longer-term reconstruction.». [Електронний ресурс]. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_3121.

23. Пасмор М. С. Торгово-економічна складова регіональних економічних процесів в умовах глобалізації. Бізнес Інформ, 2016, № 4. С. 31–37. [Електронний ресурс]. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/binf_2016_4_6 (дата звернення: 19.03.2023).

24. Представництво України при Європейському Союзі Співробітництво у воєнно-політичній, військовій та військово-технічній сферах 2021. [Електронний ресурс]. URL: <https://ukraine-eu.mfa.gov.ua/posolstvo/spivprasya-ukrayina-yes-u-sferi-zovnishnoyi-politiki-i-bezpeki/spivprasya-ukrayina-yes-u-ramkah-spilnoyi-politiki-bezpeki-i-oboroni>

25. Співпраця Європейського Союзу з країнами Східного партнерства: Азербайджаном, Білоруссю, Вірменією, Грузією, Республікою

Молдова та Україною. ЄС підтримує Україну: від санкцій до військової та гуманітарної допомоги. [Електронний ресурс]. URL: <https://euneighbourseast.eu/uk/news/explainers/yak-yes-pidtrymuje-ukrayinu-vid-sankcij-do-vijskovoyi-ta-gumanitarnoyi-dopomogy/>

26. Трансформація міжнародних економічних відносин в епоху глобалізації : колект. моногр. / за ред. А. П. Голікова, О. А. Довгаль. Харків : ХНУ імені В.Н. Каразіна. 2015. 316 с.

27. Турецький інститут статистики [Електронний ресурс]. URL: <http://www.turkstat.gov.tr> (дата звернення: 25.05.2023).

28. Adar S. and Toygür I., Turkey, the EU and the Eastern Mediterranean Crisis. Militarization of Foreign Policy and Power Rivalry, Stiftung Wissenschaft und Politik (SWP), December 2020.

29. Agreement establishing an Association between the European Economic Community and Turkey (signed at Ankara, 12 September 1963) Official Journal of the European Communities. [Електронний ресурс]. URL: <http://ptas.mcgill.ca/Agreements%20pdfs/Ankara%20agreement.pdf> (дата звернення: 20.04.2023).

30. Baier, Scott, Zylkin and Yoto Yotov (2019), On the widely differing effects of free trade agreements: Lessons from twenty years of integration, Journal of International Economics 116: 206-226, <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2018.11.002>.

31. Bhagwati, Jagdish. "U.S. Trade Policy: The Infatuation with Free Trade Areas." The Dangerous Drift to Preferential Trade Agreements, edited by Jagdish Bhagwati and Anne O. Krueger. Washington, D.C.: American Enterprise Institute for Public Policy Research, 2015.

32. Binder K., Reinvigorating EU-Turkey bilateral trade: Upgrading the customs union, briefing, EPRS, European Parliament, March 2017.

33. Birol Tekince. Ukraine and Turkey: Strategic Relations, Plenty of Cooperation Opportunities MSI Turkey Defence Review, January 2016.

34. Blomstrom, Magnus and Ari Kokko. "Regional Integration and Foreign Direct Investment." CEPR Discussion Papers 1659, London: Centre for Economic Policy Research, 2019.

35. Bustelo, Pablo, "Regionalism in East Asia: Paradigm Shifting?" The Impact of the Financial Crises on East Asian Regionalism, edited by Liu, Fu-kuo and Pilippe Rénier. London: Routledge-Curzon, London, 2002.

36. David Koranyi, Niccolo Sartori, EU-Turkish Energy Relations in the Context of EU Accession Negotiations: Focus on Natural Gas, Global Turkey in Europe, Policy Brief, (Rome: IAI, 2013). [Электронный ресурс]. URL: <http://www.iai.it/content.asp?langid=1&contentid=1019>. (дата звернення: 19.03.2023).

37. De Santis, Roberto A. (2000), The Impact of a Customs Union with the EU on Turkey's Welfare, Employment and Income Distribution: An AGE Model with Alternative Labour Market Structures. *Journal of Economic Integration*, vol. 15, no. 2, 2000, pp. 195–238. JSTOR, www.jstor.org/stable/23000498

38. Fernandez, Raquel. "Returns to Regionalism: An Evaluation of Non-traditional Gains from RTAs." CEPR Discussion Papers 1634, London: Centre for Economic Policy Research. 1997.

39. Gökhan Saz. The Political Implications of the European Integration of Turkey: Political Scenarios and Major Stumbling Blocks. *European Journal of Social Sciences*, Volume 20, Number 1 (2011) P. 47–80.

40. İlke Toygür, A New Way Forward for EU-Turkey Relations, [Электронный ресурс]. URL: <https://carnegieeurope.eu/2022/01/26/new-way-forward-for-eu-turkey-relations-pub-86264>. Accessed on 5 March 2022.

41. Kovalenko R. Trade relations of Ukraine and European Union: european integration aspect *Journal L'Association 1910 «Sepike»*, Poitiers, France; Osthofen, Deutschland; Los Angeles, USA. 2015. № 10. P. 91–95.

42. Oman, Charles. “Globalisation et régionalisation : quels enjeux pour les pays en développement? ” Paris: Etudes du Centre de Développement OCDE, 1994.
43. Panagariya, Arvind. “The Regionalism Debate: An Overview.” *The World Economy*, 44, no.4 (1999): 477-511.
44. Peter H. Egger, Pinar Kaynak, Benedikt Zoller-Rydzek (2020), Indirect effects of trade shocks on Turkish local labor markets, *Regional Science and Urban Economics*, Volume 83, <https://doi.org/10.1016/j.regsciurbeco.2020.103537>.
45. Republic of Turkey Ministry of Customs and Trade. [Электронный ресурс]. URL: <http://english.gtb.gov.tr/trade> (дата звернення: 23.03.2023).
46. Selim Kunalalp. Turkey-EU Relations: Past, Present – and Future? Heinrich Böll Foundation, May 02, 2017, [Электронный ресурс]. URL: https://eu.boell.org/sites/default/files/uploads/2017/05/turkey_eu_relations_past_present_future.pdf (дата звернення: 12.12.2023).
47. Stanicek B., EU-Turkey relations in light of the Syrian conflict and refugee crisis, briefing, EPRS, European Parliament, March 2020.
48. Sübidey Togan. The EU-Turkey Customs Union: A Model for Future Euro-Med Integration. MEDPRO Technical Report No. 9/March 2012.
49. Summers, Laurence H. “Regionalism and the World Trading System.” (paper presented at the symposium “Policy Implications of Trade and Currency Zones” organized by Federal Reserve Bank of Kansas City, Jackson Hole, August 22-24, 1991).
50. Tastan K., Customs Union an Anchor for Turkey–EU Relations, German Marshall Fund of the United States (GMF), August 2017.
51. The Black Sea Economic Cooperation (BSEC). [Электронный ресурс]. URL: <http://www.bsec-organization.org/Pages/homepage.aspx/> (дата звернення: 13.11.2023).

52. Togan Sübidey. Effects of a Turkey-European Union Customs Union and Prospects for the Future. *Russian and East European Finance and Trade*, vol.36 no.4, July-August 2000, P. 5–25.

53. Ukraine and Turkey Ink Military Cooperation Road Map, 17 May 2016 [Электронный ресурс]. URL: <http://24today.net/open/663932> (дата звернення: 12.01.2023).

54. Yevgeniya Gaber. Ukraine and Turkey in a new security environment: bringing credibility to strategic partnership // *Ukraine Analytica* 2 (4), 2016, P 23–33.

55. Yusuf Selman İnanç. Ukraine Open to Military Cooperation with Turkey in Black Sea // *Daily Sabah*, 31 January 2016, [Электронный ресурс]. URL: <http://www.dailysabah.com/diplomacy/2016/02/01/> (дата звернення: 17.02.2023)